

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT ECONOMIE EN BEDRIJFSKUNDE

ACADEMIEJAAR 2009 – 2010

DE JURIDISCHE GEVOLGEN VAN FOUTEN IN DE JAARREKENING.

Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van

Master in de bedrijfseconomie

Steve Van Den Bossche

onder leiding van

Prof. Ignace De Beelde

UNIVERSITEIT GENT

FACULTEIT ECONOMIE EN BEDRIJFSKUNDE

ACADEMIEJAAR 2009 – 2010

DE JURIDISCHE GEVOLGEN VAN FOUTEN IN DE JAARREKENING.

Masterproef voorgedragen tot het bekomen van de graad van

Master in de bedrijfseconomie

Steve Van Den Bossche

onder leiding van

Prof. Ignace De Beelde

Permission

Ondergetekende verklaart dat de inhoud van deze masterproef mag geraadpleegd en/of gereproduceerd worden, mits bronvermelding.

Van Den Bossche Steve

INHOUD:

I.	Inleiding:	1
II.	De aansprakelijkheid van de boekhouder:	5
1.	De boekhouder als een werknemer van de onderneming:	6
2.	De boekhouder als zelfstandige verstrekker van zijn diensten:	6
A.	Er is een contractuele relatie: de kwalificatie van het contract:	7
B.	De aquiliaanse aansprakelijkheid van de boekhouder:	10
III.	De aansprakelijkheid van de bedrijfsrevisor:	12
1.	De contractuele en/of extracontractuele aansprakelijkheid:	13
2.	Artikel 140 wetboek Vennootschappen:	16
IV.	De aansprakelijkheid van de bestuurders of zaakvoerders:	19
1.	De burgerlijke aansprakelijkheid van bestuurders en zaakvoerders:	19
2.	De strafrechtelijke aansprakelijkheid:	22
V.	De rechtzetting van foutieve jaarrekeningen:	23
1.	De nog niet goedgekeurde jaarrekening:	23
2.	De jaarrekening is goedgekeurd door de algemene vergadering:	25
VI.	Financial statement restatements:	30
VII.	Conclusie:	35
VIII.	Bibliografie:	I
1.	Wetgeving:	I
2.	Rechtspraak:	II
3.	Boeken	III
4.	Tijdschriften:	V
5.	Internetbronnen:	VI

I. INLEIDING:

1. Het is de bedoeling dat ik in deze masterproef de juridische gevolgen ga bespreken van fouten in de jaarrekening. Hierbij lijkt het me aangeraden om eerst duidelijk te stellen wat dit nu omvat, een jaarrekening. Het is het doel van de jaarrekening om op een systematische en gestructureerde wijze en dit op basis van de boekhouding een beeld te geven van hetgeen er in het afgelopen boekjaar is gebeurd in een onderneming.¹ De jaarrekening moet vier grote onderdelen omvatten volgens het wetboek van Vennootschappen en Verenigingen (Hierna W. Venn.).² Deze onderdelen zijn de balans, de resultatenrekening, een toelichting en (in sommige gevallen) de sociale balans.³

2. Ik ga in deze masterproef aanvang nemen met het bespreken van de aansprakelijkheid van de bedrijfsrevisor en de boekhouder bij het opstellen van de jaarrekening. Hun rol in het proces van opstellen, voorleggen en neerleggen van de jaarrekening van hun klanten is uiterst belangrijk. Het nauwkeurig en correct indienen en publiceren van een jaarrekening speelt een primordiale rol in de mogelijkheid tot controle op de rechtspersoon waarvoor zij is neergelegd en heeft een grote invloed op vele gebieden van de maatschappij. Vele stakeholders zijn afhankelijk van de jaarrekening om informatie te verzamelen over de ondernemingen in wie zij een belang hebben. Zij het de gewone aandeelhouders die willen weten hoe hun onderneming er financieel voor staat, de financiële instellingen die de onderneming van het nodige vreemd vermogen willen voorzien indien aan hun voorwaarden voldaan is, financiële analisten die adviezen over de waarde van de onderneming moeten geven en zich daarbij sterk steunen op de jaarrekening(en), de overheid die van de jaarrekening gebruik maakt om de onderneming te belasten of om er bewijsmateriaal uit te halen, of enige andere derde persoon die de gegevens uit de jaarrekening gebruikt. Wegens de complexiteit van de materie is het echter niet uitgesloten dat er fouten in dit gehele proces sluipen. Het boekhoudrecht is een ingewikkeld kluwen van regels waarin er ook veel ruimte gelaten wordt aan eigen interpretaties van dit recht. Zo moet men vaak afschrijvingsmethodes en ritmes bepalen van activa, daarnaast passiva en activa

¹ C. RUBENS, "Commentaar bij art. 98 W. Venn." in *Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtsleer en rechtspraak. Vennootschappen en verenigingen*, Mechelen, Kluwer, losbl., p. 123.

² Art. 92, § 1, lid 1 W. Venn. en artikel 82, § 1, KB 30 januari 2001 tot uitvoering van het Wetboek van Vennootschappen, BS 6 februari 2001.

³ C. RUBENS, "Commentaar bij art. 98 W. Venn." in *Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtsleer en rechtspraak. Vennootschappen en verenigingen*, Mechelen, Kluwer, losbl., p. 123 – 124.

juist classificeren op de balans, werken met overlopende rekeningen, etc... Er kunnen hierbij vele fouten in de jaarrekening sluipen. Die fouten kunnen gaan van gewone misvattingen en verkeerde berekeningen die in de jaarrekening insluipen tot eigenlijke fraude, begaan om de positie van de onderneming rooskleuriger voor te stellen dan ze werkelijk is of om er enig ander mogelijk voordeel uit te halen. Dit is de reden waarom ik ga aanvangen met het bespreken van de aansprakelijkheid van twee van de belangrijkste actoren in het totstandkomingsproces van de jaarrekening. Namelijk de boekhouder/accountant en de revisor. Na deze twee actoren besproken te hebben ga ik ook kort de aansprakelijkheidsregels met betrekking tot vennootschapsmandatarissen behandelen gezien zij ook een wezenlijke rol spelen in de neerlegging en totstandkomingsprocedure van de jaarrekening en in de correctieprocedure van foutieve jaarrekeningen er ook een aanzienlijke verantwoordelijkheid op hun rust.

3. In het eerste deel van deze masterproef ga ik de rol van de boekhouder bespreken en de aansprakelijkheid waaraan hij zich kan blootstellen indien hij fouten begaat. In principe is de lichtste fout genoeg om de aansprakelijkheid van iedere professional in het gedrang te brengen. Dit kan echter getemperd worden zoals we verder zullen zien. De aansprakelijkheid van de boekhouder is echter minder complex dan die van de bedrijfsrevisor en daarom begin ik met deze. Het gaat hier in het algemeen over een contractuele aansprakelijkheid van de boekhouder tegenover de persoon die hem heeft aangenomen en minder over een aansprakelijkheid tegenover het publiek of andere stakeholders. Het is hierbij van belang een onderscheid te maken tussen 2 mogelijke statuten die de boekhouder heeft. Ofwel is hij aangenomen als werknemer van de persoon voor wie hij werkt en gelden de beperkende regels van het arbeidsrecht met betrekking tot zijn aansprakelijkheid, ofwel is hij betrokken in het boekhoudproces als een zelfstandige dienstverlener en moet hij volgens de regels van het contractenrecht aangesproken worden voor zijn fouten. We zullen ook een onderscheid moeten maken tussen de middelenverbintenissen en de resultaatsverbintenissen die zijn aangegaan door de boekhouder in het aanvaarden van zijn opdracht. Derden die een boekhouder willen aanspreken zullen zich moeten wenden tot de algemene regels van de aquiliaanse aansprakelijkheid zoals zij zijn opgenomen in het Burgerlijk Wetboek en zijn uitgewerkt in de rechtspraak. Werkte hij echter mee aan frauduleuze praktijken dan begaat de boekhouder ook een misdrijf die tot gevolg heeft dat het bewijzen van zijn aansprakelijkheid onder burgerlijk recht wordt vergemakkelijkt. Dergelijke strafrechtelijke veroordelingen vormen immers een constitutief element voor het vaststellen van de burgerlijke aansprakelijkheid. Het is zelfs zo dat ook de persoon die hem had aangesteld zich op de aquiliaanse aansprakelijkheid moet beroepen en deze zich niet op de contractuele

aansprakelijkheid kan beroepen voor schade die eventueel is ontstaan uit het begane misdrijf.

4. In deel twee van de masterproef concentreer ik mij op de tweede grote actor in het gehele proces. Deze is namelijk de bedrijfsrevisor/commissaris die een belangrijke controlerende rol vervult bij de financiële rapportering en die hem bij wet is opgelegd. Het is de rol van de revisor om te controleren of de jaarrekeningen correct en exact zijn en zijn bevindingen te rapporteren aan de onderneming en het publiek. De bedrijfsrevisor is, net als de boekhouder onderworpen aan het gewone aansprakelijkheidsrecht. De revisoren moet echter ook een bij wet opgedragen taak vervullen. Bij het in gebreke zijn bij de uitoefening van hun wettelijke taak kunnen zij dan ook aangesproken worden op basis van artikel 140 W.Venn. Bij vorderingen op basis van dit artikel vindt er een omkering van bewijslast plaats. Tekortkomingen aan hun wettelijke plicht zijn derhalve makkelijker aan te tonen, maar dit wordt later uitvoeriger besproken. Verder mogen we in deze materie ook het belang van de beroepsordes van deze 2 vrije beroepen niet uit het oog verliezen. De sancties die zij kunnen opleggen kunnen een grote impact hebben op het professionele leven van de accountant en de revisor.

5. Om af te sluiten met de behandeling van de aansprakelijkheden ga ik ook nog kort de vennootschapsmandatarissen bespreken in een derde deel. Het is hun taak om de vennootschap te leiden en in te staan voor wat er gebeurt in de vennootschap, om de jaarrekening ter goedkeuring voor te leggen aan de algemene vergadering en om deze, eens zij goedgekeurd is, tijdig neer te leggen bij de Nationale Bank van België. Tijdens deze handelingen is het goed mogelijk dat er fouten begaan worden die hun aansprakelijkheid in het gedrang kunnen brengen. Zij zijn daarnaast ook verantwoordelijk voor het goede verloop van de procedure in het algemeen. Het lijkt me daarom ook aangewezen om hun situatie te bespreken.

6. Eens (summier) besproken is wat de aansprakelijkheidsrisico's zijn van deze belangrijke actoren in het tot stand komen van de jaarrekening moeten we natuurlijk ook nog bespreken wat er eigenlijk gebeurt met de foutieve jaarrekening. De correctie van de jaarrekening kan in twee grote stadia gebeuren. Ofwel is de jaarrekening nog niet goedgekeurd door de algemene vergadering van de aandeelhouders, ofwel is de jaarrekening goedgekeurd door de algemene vergadering. Ook wanneer de goedgekeurde jaarrekening is neergelegd bij de Balanscentrale kunnen er nog fouten ontdekt worden die een correctie noodzakelijk maken. Ik zal mijn bespreking in deze twee fasen opdelen. Hierbij zal ik een onderscheid maken tussen de discussie die over deze problematiek gevoerd wordt

in het fiscaal recht en deze in het gemene recht gezien het toch om twee strikt gescheiden rechtstakken gaat die elk volgens hun eigen principes functioneren. Daarnaast zal ik ook kijken over de Atlantische Oceaan naar de VSA om hun procedure ter correctie van jaarrekeningen te vergelijken met de Belgische procedure en mogelijke verschillen te analyseren. Het is zo dat de (goedgekeurde) jaarrekening door toedoen van de bestuurder of de zaakvoerders moet worden neergelegd bij de Nationale Bank van België, meer bepaald bij de balanscentrale en dat deze dan instaat voor de verspreiding van de jaarrekening onder het publiek. Vroeger werden de jaarrekeningen ingediend bij de griffie van de handelsrechtbank van het arrondissement waar zij waren ingeschreven. Dit bleek echter niet voldoende te zijn. De huidige procedure is ingevoerd onder invloed van het Europese recht. Hierbij zal ik ook noodzakelijkerwijze de bindende kracht van de jaarrekening bespreken gezien deze van belang is in deze materie om te kunnen aantonen wat er al dan niet gecorrigeerd kan worden. Niet alle vennootschappen moeten hun jaarrekening echter neerleggen, maar hierover later meer. Hoe en welke fouten gecorrigeerd kunnen worden zal ik ook verder in deze verhandeling bespreken.

II. DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE BOEKHOUDER:

7. De boekhouder staat meestal zeer dicht bij de onderneming(en) waarvoor hij werkt. Het beroep van boekhouder is een beschermd, vrij beroep waarvoor er een beroepsorde bestaat.⁴ Hierbij zijn hem bij wet 4 taken toevertrouwd die hij moet uitvoeren en waarop hij het (gedeelde) monopolie heeft om deze uit te oefenen.⁵ Deze taken beslaan de organisatie van boekhoudingdiensten en raadgeving daaromtrent, het openen, houden, het centraliseren en het sluiten van boekingen, geschikt voor het opmaken van de rekeningen en het bepalen van de resultaten en het opmaken van de jaarrekening in de door de wet bepaalde vorm.⁶ Daarnaast deelt hij, samen met de belastingconsulent de taak om advies te verstrekken in belastingaangelegenheden, belastingplichtigen bij te staan bij de nakoming van hun fiscale verplichtingen en kan hij ook de belastingplichtige vertegenwoordigen in fiscale zaken namens zijn klanten.⁷ Meestal is hij ook een eerstelijns juridische adviseur voor zijn werkgever. Zoals blijkt uit de wet is de boekhouder nauw betrokken bij het tot stand komen van de jaarrekening die later moet ingediend worden en de kans is dus reëel dat er fouten in zijn werkzaamheden sluipen die zijn aansprakelijkheid eventueel in het gedrang kunnen brengen.

8. Wanneer we van de aansprakelijkheid van de boekhouder spreken kunnen we van een klassieke professionele aansprakelijkheid spreken zoals die zoveel voorkomt. De boekhouder kan in twee hoedanigheden betrokken worden in het boekhoudproces van een onderneming. Hij kan in dienst van de onderneming werken als een werknemer van die onderneming in de interne boekhoudkundige dienst of hij kan een zelfstandige boekhouder zijn die zijn diensten verkoopt. Daarnaast moeten we ook nog rekening houden met een licht andere regeling voor de accountant die ook bepaalde, specifieke bij wet opgedragen taken kan vervullen. Op basis van deze tweedeling, namelijk als werknemer of zelfstandige zal ik nu voortgaan in mijn bespreking van de aansprakelijkheid van de boekhouder/accountant en de mogelijke gevolgen van deze materie voor hem.

⁴ Deze orde heet: Beroepsinstituut van erkende boekhouders en fiscalisten.

⁵ Wet 22 april 1999 betreffende de boekhoudkundige en fiscale beroepen, *BS* 11 mei 1999, 16.290.

⁶ Art. 49 Wet 22 april 1999 betreffende de boekhoudkundige en fiscale beroepen, *BS* 11 mei 1999, 16.290.

⁷ Art. 38 Wet 22 april 1999 betreffende de boekhoudkundige en fiscale beroepen, *BS* 11 mei 1999, 16.290.

1. DE BOEKHOUDER ALS EEN WERKNEMER VAN DE ONDERNEMING:

9. Wanneer de boekhouder een fout maakt in de uitvoering van zijn taken als contractuele werknemer van het bedrijf kan hij slechts in een beperkt aantal gevallen aansprakelijk gesteld worden voor fouten die hij mogelijks begaan heeft in de uitvoering van zijn werk.⁸ Dit zowel voor vorderingen uitgaande van de werkgever als voor die van derden aan wie hij mogelijks schade berokkent door zijn fouten. Hierbij valt hij onder het arbeidsrecht. Zijn aansprakelijkheid komt enkel in het gedrang wanneer hij een zware fout, opzettelijke fout of herhaalde lichte fout begaat in de uitvoering van zijn arbeidstaken.⁹ In het merendeel van de gevallen zal het echter makkelijker zijn als derde om de rechtspersoon waarvoor de boekhouder werkt aan te spreken en bij deze een schadevergoeding te vorderen voor schade die deze heeft opgelopen.¹⁰ Deze materie behoort echter tot het arbeidsrecht. Verder zal ik hierop niet ingaan aangezien dit niet tot het doel van deze masterproef behoort.

2. DE BOEKHOUDER ALS ZELFSTANDIGE VERSTREKKER VAN ZIJN DIENSTEN:

10. De aansprakelijkheid van de zelfstandige boekhouder wordt geregeld door de gemeenrechtelijke regeling wat betreft aansprakelijkheid. Hierbij zullen wij een onderscheid moeten maken tussen de partijen die de boekhouder aanspreken. Het is van belang of zij al dan niet een contractuele verbintenis hebben aangegaan met de boekhouder. Indien er een contractuele relatie bestaat tussen de partijen zal de eiser zich slechts kunnen verhalen voor opgelopen schade op de boekhouder binnen de perken van hetgeen in het contract is afgesproken en slechts in uitzonderlijke omstandigheden op het gewone aansprakelijkheidsrecht. Dit gewone aansprakelijkheidsrecht is namelijk neergeschreven in de artikelen 1382 tot en met 1386bis van het Burgerlijk Wetboek (hierna B.W.).¹¹ Enkel derden, die vreemd zijn aan het contract zullen zich op deze regeling kunnen beroepen. Het is dus aan de vorderende partij om aan te tonen dat zij schade hebben opgelopen door een fout die gemaakt is door de boekhouder. Daarnaast moeten zij ook een causaal verband aantonen tussen deze fout en de opgelopen schade. Wanneer de boekhouder optreedt als een aangestelde van de commissaris en hem bijstaat is de commissaris verantwoordelijk

⁸ Art. 18 Wet 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten, BS 30 augustus 1978.

⁹ *Ibid.*

¹⁰ Deze zal namelijk normaalgezien hiervoor verzekerd zijn en (vaak) ook kapitaalkrachtiger zijn.

¹¹ Burgerlijk Wetboek van 21 maart 1804.

voor eventuele fouten die de boekhouder begaat bij de uitoefening van zijn taak.¹² Het is de commissaris die in dergelijk geval zal aangesproken worden voor de fouten die zijn aangestelde heeft begaan.¹³ Het gaat hier echter om een loutere toepassing van artikel 1384 van het B.W. en dit artikel kan dus in zekere zin als overbodig beschouwd worden.

A. ER IS EEN CONTRACTUELE RELATIE: DE KWALIFICATIE VAN HET CONTRACT:

11. In beginsel is het contract tussen de zelfstandige boekhouder en zijn klant een gewoon contract dat onder het gemene contractenrecht valt. Bij uitzondering is het echter ook mogelijk dat de (erkende) boekhouder een lasthebber wordt van zijn opdrachtgever en hij dus in de mogelijkheid verkeert om bepaalde juridische handelingen te stellen voor zijn lastgever. Dit valt veel voor in het fiscaal recht waar hij verantwoordelijk is voor het indienen van de belastingaangifte van zijn cliënt.¹⁴ De boekhouder is dus onderworpen aan een contractuele verantwoordelijkheid tegenover zijn cliënt indien hij de door hem aangevane contractuele verplichtingen niet nakomt.¹⁵ Hoe de boekhouder/accountant aansprakelijk kan gesteld worden en wat de bewijslast is hangt af van het type verplichting waartoe hij zich in het contract had verbonden. Er wordt namelijk een onderscheid gemaakt tussen een zogenaamde middelenverbintenis en een resultaatsverbintenis.¹⁶ In beginsel hangt het van de wil en de bedoeling van de partijen af om uit te maken welke handeling onder welke categorie valt.¹⁷ In het algemeen wordt aangenomen dat op de boekhouder een middelenverbintenis rust maar dat, wanneer deze een professionele verplichting op zich neemt hij in bepaalde gevallen een resultaatsverbintenis zal aangaan tegenover zijn klant.¹⁸ Veel hangt ook af van de specifieke rol die de boekhouder vervult en wat zijn taken allemaal omvatten. Er is geen homogene afscheiding tussen de twee types verbintenissen, deze kunnen door elkaar lopen. Er moet altijd in casu gekeken worden naar de specifieke clause in het contract en de context waarin deze clause zich bevindt. Dit onderscheid is vooral van

¹² Art. 139 Wet 7 mei 1999 tot instelling van het Wetboek van Vennootschappen, BS 6 augustus 1999, 29.440.

¹³ Brussel 1 februari 1982, R.P.S. 1982, 219.

¹⁴ Art. 38 Wet 22 april 1999 betreffende de boekhoudkundige en fiscale beroepen, BS 11 mei 1999, 16.290.

¹⁵ Gent 20 september 2001, *Fiscoloog* 2001, afl. 821, 9

¹⁶ Middelenverbintenis: een verbintenis uitgaande van een partij waarbij zij er zich enkel toe verbindt om haar uiterste best te doen om een bepaald doel te behalen. Resultaatsverbintenis: de partij verbindt er zich toe om een bepaald resultaat al dan niet te bereiken, slaagt hij hier niet in dan stelt hij zich bloot aan een civielrechtelijke aansprakelijkheid.

¹⁷ Antwerpen 22 november 2004, R.W. 2007, 1079.

¹⁸ G. LENAERTS, "Les tribunaux se montrent sévères à l'égard de la responsabilité des professions comptables", *Pacioli* 2004, afl. 161, 1

belang voor wat de bewijslast betreft, het mogelijks invoeren van overmacht en het vaststellen van de wanprestatie.

12. Wanneer we te maken hebben met een middelenverbintenis is het de eiser die moet aantonen dat de boekhouder niet alles in het werk gesteld heeft om zijn opdracht tot een goed einde te brengen.¹⁹ Hierbij zal de rechter nagaan of de boekhouder volgens de regels van de kunst gehandeld heeft. Het gaat dus telkens om een *in casu* beoordeling van de zaak waarbij de rechter zal vergelijken met het gedrag van een normale, voorzichtige boekhouder uit de zelfde categorie.²⁰ Het betreft hier slechts een marginale toetsing van de gestelde daden van de boekhouder op het moment dat hij deze daden gesteld heeft. De rechter moet zich dus plaatsen in de situatie van de boekhouder op het moment dat deze de handelingen stelde en vanuit de zelfde kennispositie als deze die de boekhouder op dat moment had. Het is de klant van de boekhouder die zal moeten aantonen dat deze een fout begaan heeft door niet te handelen zoals een normaal, redelijk en voorzichtig boekhouder in een gelijkaardige situatie.²¹ Dat het aanvoeren van dit bewijs niet altijd lukt voor de klant blijkt uit een arrest van het Hof van Beroep van Gent van 6 mei 2003.²² De klant slaagde er in die zaak niet in om het bewijs te leveren dat het boekhoudkantoor niet volgens de regels van de kunst gehandeld had. Bovendien had de klant al de hulp van een derde boekhouder ingeroepen om de fouten in de boekhouding te laten corrigeren door deze en maakte hij het, als gevolg van deze handeling voor de tegenpartij onmogelijk om haar verbintenissen voorsnog uit te voeren.²³ Wanneer er bijvoorbeeld gevraagd wordt aan de boekhouder om een fiscale aangifte te doen voor zijn cliënt dan zal er sprake zijn van een middelenverbintenis voor wat betreft het correct invullen van de aangifte en zal het al dan niet tijdig indienen van de aangifte een resultaatsverbintenis zijn.²⁴ Naar analogie kunnen we de conclusie trekken dat het al dan niet correct invullen van een jaarrekening door een boekhouder moet beschouwd worden als een middelenverbintenis van deze en niet als een resultaatsverbintenis. Hierbij zal de fout van de boekhouder getoetst worden aan de gedraging van een normaal, voorzichtige boekhouder die in de zelfde situatie geplaatst is.²⁵

¹⁹ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 sexes, p 13.

²⁰ G. LENAERTS, "Les tribunaux se montrent sévères à l'égard de la responsabilité des professions comptables", *Pacioli* 2004, afl. 161, 2.

²¹ Het criterium 'normaal en voorzichtig boekhouder in een gelijkaardige situatie' is terug te brengen op het criterium van de 'goede huisvader' zoals vervat in artikel 1137 B.W.

²² Gent 6 mei 2003, *N.J.W.* 2003, afl. 43, p. 1005

²³ *Ibid.*

²⁴ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 sexes, p 14.

²⁵ De zogenaamde: '*Bonus pater familias*'

13. Zoals reeds gezegd kan het contract in bepaalde gevallen resultaatsverbintenissen omvatten. Hier wordt er enkel nagekeken of de verplichting al dan niet is nageleefd, of het beoogde doel al dan niet bereikt is. Het niet bereiken van het afgesproken doel wordt als een fout beschouwd zonder dat er verder nog iets aangetoond moet worden. Is dit het geval dan kan de boekhouder aansprakelijk worden gesteld wegens contractbreuk en zal hij veroordeeld worden tot het vergoeden van mogelijke schade die voortvloeit uit dergelijk falen. De eiser zal enkel moeten aantonen dat er een verbintenis bestaat en dat het overeengekomen resultaat niet bereikt werd.²⁶ Exoneratie van de fout is enkel mogelijk in het geval van een onoverkomelijke overmacht.²⁷ Zo staat er in het Wetboek Vennootschappen en verenigingen in artikel 92 § 1 vermeldt dat de jaarrekening binnen een termijn van zes maanden na de afsluiting van het boekjaar ter goedkeuring moet worden voorgelegd aan de algemene vergadering. Het samenstellen en invullen van de jaarrekening kan worden beschouwd als een resultaatsverbintenis die bestaat in hoofde van de boekhouder. Indien hij deze niet tijdig invult zal hij zich bloot stellen aan eventuele vorderingen tot schadeloosstelling tenzij deze kan aantonen dat er een omstandigheid was waardoor hij absoluut niet in staat was om deze tijdig in te vullen. Dient ook nog gewezen te worden op de specifieke informatieverplichting die rust op de professionelen bij de uitvoering van hun contract.²⁸ De boekhouder of accountant is er toe gehouden om alle nuttige informatie met betrekking tot zijn werk aan zijn cliënt te verstrekken.²⁹ Welk soort informatie moet gegeven worden en hoeveel hangt ook wel af van de hoedanigheid van de cliënt.³⁰ Faalt hij hierin dan kan hij eventueel geacht worden tekort te hebben geschoten in zijn contractuele verplichtingen.

14. Bij de bespreking van de contractuele aansprakelijkheid van de boekhouder/accountant lijkt het mij aangewezen om ook een kort woordje uitleg te wijden aan de mogelijke contractuele exoneratieclausules die kunnen opgenomen worden in overeenkomsten. En wat de limieten zijn van dergelijke technieken. In beginsel is de beperking van de contractuele verantwoordelijkheid tegenover de klant mogelijk voor zover dat de clausule de verbintenis niet teniet doet en deze niet tegen de openbare orde of dwingende wetsbepalingen ingaan zoals zij zijn opgenomen in de wet. Zij zal tenslotte ook als ongeldig beschouwd worden wanneer de schuldenaar zich voor zijn kwader trouw of

²⁶ Art. 1315 B.W.

²⁷ Cass. 6 december 1976, Arr. Cass. 1977, 404. Dit is: "de gebeurtenis die een onoverkomelijk beletsel uitmaakt" de partij die er zich op beroept mag ook geen fout hebben aan het creëren van het onoverkomelijk beletsel.

²⁸ Deze informatieverplichting vloeit voort uit artikel 1134, lid 3 B.W.

²⁹ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 sexes, p 27.

³⁰ Luik 10 november 1999, J.D.F. 1999, 355.

opzettelijke fouten exonereert. Het is dus perfect mogelijk om een substantieel deel van de aansprakelijkheid te beperken tegenover de medecontractant. Dergelijke clausules hebben echter geen weerslag op de rechten van derden gezien zij vreemd zijn aan het contract en dus niet kunnen gegrepen worden door mogelijke beperkingen die in contracten ingeschreven worden. Een vordering die van hun uitgaat blijft steeds mogelijk.

B. DE AQUILIAANSE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE BOEKHOUDER:

15. Het komt zelden voor dat de boekhouder wordt aangesproken door derden wegens fouten die hij heeft begaan.³¹ In beginsel heeft de boekhouder, wegens de contractuele aard van zijn opdracht geen verplichtingen tegenover derden. Hij vervult geen rol die bijvoorbeeld even belangrijk is als die van de commissaris/bedrijfsrevisor qua impact op de rechtspositie van derden en zal dus minder vaak een fout begaan die een weerslag heeft op de rechtspositie van derden. Toch kan het voorvallen dat hij, in de uitoefening van zijn opdracht een fout begaat die een weerslag heeft op de rechtspositie van derden. Telkens zal volgens de algemene principes van artikel 1382 B.W. een fout, schade en causaal verband moeten aangetoond worden.³²

16. Het is ook mogelijk dat aan de accountant bepaalde opdrachten toevertrouwd zijn die wettelijk bepaald zijn en normaal toekomen aan de commissaris of de bedrijfsrevisor. Hij kan bijvoorbeeld een rol spelen in het geval van inbreng in natura in een vennootschap of een schriftelijk verslag opstellen over een fusievoorstel.³³ In kleinere vennootschappen kan de accountant zelfs de rol van de commissaris overnemen wanneer de vennoot van de vennootschap beslist om zich te laten vertegenwoordigen door deze en aan de wettelijke voorwaarden voldaan is.³⁴ Bij de uitvoering van dergelijke wettelijke opdrachten loopt de accountant meer risico om aangesproken te worden door een derde. Wanneer de accountant handelt op basis van een wettelijke opdracht moet hij niet alleen handelen in het belang van de onderneming waar hij zijn taken verricht maar moet hij ook het belang van derden behartigen wat dus sneller aanleiding kan geven tot zijn aansprakelijkheid.³⁵ De klant van de boekhouder, met wie deze dus contractueel verbonden is kan zich in beginsel niet

³¹ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 sexes, p 21.

³² Luik 28 april 2000, *J.D.S.C.* 2003, 215.

³³ Art. 444 en 695 W. Venn. Samen gelezen met art. 139 W. Venn. De voorbeelden zijn legio.

³⁴ Art. 166 W. Venn. Zie ook bijvoorbeeld artikel 582 W. Venn. Met betrekking tot de een kapitaalverhoging.

³⁵ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 sexes, p 23.

beroepen op de regels die in het burgerlijk wetboek zijn opgenomen. Wanneer de fout een overtreding uitmaakt van een contractuele norm dan moet het contractenrecht toegepast worden.³⁶ Dit is het zogenaamde samenloopverbod zoals ingesteld door het Hof van Cassatie.³⁷ Maakt de handeling echter ook een misdrijf uit dan kan de klant zich ook op de gemene burgerlijke rechtsregels beroepen zoals ieder andere persoon om zijn schade vergoed te zien.³⁸

³⁶ Cass. 14 november 1985, *R.C.J.B.* 1988, 341; Cass. 23 mei 1997, *Arr. Cass.* 1997, 236.

³⁷ Cass. 14 november 1985, *R.C.J.B.* 1988, 341; Cass. 23 mei 1997, *Arr. Cass.* 1997, 236.

³⁸ Cass. 26 oktober 1990, *R.C.J.B.* 1992, 497.

III. DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE BEDRIJFSREVISOR:

17. Nadat ik hierboven de aansprakelijkheid van de boekhouder/accountant heb besproken ga ik nu overgaan op de volgende belangrijke actor in het totstandkomingsproces van de jaarrekening. Nu ga ik de mogelijke gevolgen bespreken van fouten die begaan worden door de bedrijfsrevisor/commissaris. Net zoals de boekhouder is ook de revisor een beoefenaar van een vrij beroep en moet hij aangesloten zijn bij een beroepsorde.³⁹ Zijn taken zijn het onder invloed van het Europees recht opgedragen en het is op dat niveau dat er momenteel een discussie aan de gang is over het risico dat deze lopen indien fouten worden vastgesteld in de jaarrekening die door hun aan een audit is onderworpen.⁴⁰ Meer bepaald is de Commissie beducht voor het gevaar dat één van de 'big four' failliet zou kunnen gaan onder dergelijke aansprakelijkheidsvorderingen of dat deze zou fuseren met een concurrent en dat dit er toe zou leiden dat de concurrentie op deze markt te substantieel beperkt zou worden.⁴¹ Er wordt voor geopperd om hun aansprakelijkheid voor begane fouten te beperken.⁴² In België is hun aansprakelijkheid reeds beperkt. Het feit dat dergelijke discussies gevoerd worden wijzen toch wel op het substantiële belang dat dergelijke firma's vervullen in het financiële systeem. Het is voornamelijk de taak van de commissaris/revisor om de jaarrekeningen en de geconsolideerde jaarrekeningen van vennootschappen te controleren op hun regelmatigheid en hierover te rapporteren.⁴³ Het gaat hier om taken die hun bij wet zijn opgelegd en die publiek een significante impact kunnen hebben.⁴⁴ Het rapport dat de commissaris aflevert zal niet alleen gebruikt worden door de vennootschap zelf maar ook door derden die een interesse hebben in de vennootschap. Dit rapport wordt samen met de jaarrekening neergelegd en dit op basis van artikel 100, 4° W. Venn. Dat dit gebeurt weerspiegelt het belang van dergelijk document voor derden die een interesse hebben in de vennootschap zoals leveranciers, investeerders, de concurrentie en de werknemers. Het is namelijk de taak van de commissaris om de vennootschap en het publiek te informeren over de correctheid van de rekeningen en over de financiële situatie van de vennootschap. Het onderscheid tussen een commissaris en een bedrijfsrevisor ligt in

³⁹ Dit is het instituut van de bedrijfsrevisoren.

⁴⁰ Staff working document van de Commissie C(2008) 2274 final, 05 juni 2008, accompanying document to the Commission recommendation concerning the limitation of the civil liability of statutory auditors and audit firms, SEC 2008, 1974.

⁴¹ Staff working document van de Commissie C(2008) 2274 final, 05 juni 2008, accompanying document to the Commission recommendation concerning the limitation of the civil liability of statutory auditors and audit firms, SEC 2008, 1974.

⁴² Staff working document van de Commissie C(2008) 2274 final, 05 juni 2008, accompanying document to the Commission recommendation concerning the limitation of the civil liability of statutory auditors and audit firms, SEC 2008, 1974.

⁴³ Art. 142 en art. 143 W. Venn.

⁴⁴ Deze bevoegdheden staan voornamelijk opgesomd in de artikelen 130 tot 160 W. Venn.

de missie die zij uitoefenen. Het komt er op neer dat de commissaris het monopolie heeft op de controle van de (geconsolideerde) jaarrekening. Alle andere missies kunnen door zowel de commissaris als de bedrijfsrevisor kunnen uitgeoefend worden. De commissaris(en) van een vennootschap word(t)(en) benoemd door de algemene vergadering die deze met een wettelijk mandaat van drie jaar toevertrouwd.⁴⁵ Bij fouten begaan in de uitvoering van hun wettelijk mandaat kunnen zij aansprakelijk gesteld worden op basis van een artikel dat in het wetboek van Vennootschappen zelf is opgenomen maar dat afgeleid is van het gemene, burgerrechtelijke aansprakelijkheidsregime.⁴⁶ Daarnaast oefent de bedrijfsrevisor ook nog taken uit die hem niet bij wet zijn toevertrouwd. Hier zal er weer sprake zijn, zoals bij de boekhouder van een puur contractuele relatie met zijn klanten. Het kan hier gaan om een verzoek om een expertisemissie uit te voeren, om advies te geven, een verslag op te stellen over de werkzaamheden van een confrater of een opinie over een investerings- of financieringspolitiek.⁴⁷

1. DE CONTRACTUELE EN/OF EXTRACONTRACTUELE AANSPRAKELIJKHEID:

18. Artikel 17 van de wet van 22 juli 1953 stelt duidelijk dat *“de bedrijfsrevisoren aansprakelijk zijn overeenkomstig het gemeen recht voor de uitoefening van de opdrachten, hen toevertrouwd door of krachtens de wet.”*⁴⁸ Deze aansprakelijkheid wordt beperkt tot drie miljoen euro bij de uitoefening van zijn taken bij een niet genoteerde vennootschap en tot twaalf miljoen euro bij de uitoefening van zijn taken bij een genoteerde vennootschap.⁴⁹ Deze beperkingen gelden niet bij overtredingen die gepleegd worden met bedrieglijk opzet of met het oogmerk te schaden.⁵⁰ Hieruit kunnen wij dus concluderen dat de gemeenrechtelijke regels van toepassing blijven op de bedrijfsrevisor. Tegenover de vennootschap waarvoor de bedrijfsrevisor werkt moet men terugvallen op de contractuele relatie die tussen deze bestaat, ook wat de wettelijke opdracht van de revisor betreft.⁵¹ Hoewel er in de doctrine en de rechtspraak een lange tijd gediscussieerd is over de exacte kwalificatie van het contract, namelijk of het om een lastgeving, een conventioneel contract of een hybride mengeling tussen de twee ging is men het er vandaag over eens dat het eerder om een hybride vorm

⁴⁵ Art. 130 W. Venn.

⁴⁶ Art. 140 W. Venn.

⁴⁷ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 quater, p 16.

⁴⁸ Artikel 17 Wet 22 juli 1953 houdende oprichting van de Bedrijfsrevisoren en organisatie van het publiek toezicht op het beroep van bedrijfsrevisor, gecoördineerd op 30 april 2007, BS 24 mei 2007.

⁴⁹ *Ibid.*

⁵⁰ *Ibid.*

⁵¹ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 quater, p 21.

gaat.⁵² Weer zal er, net zoals bij de boekhouder een onderscheid moeten gemaakt worden tussen middelenverbintenissen en resultaatsverbintenissen met alle bijkomende gevolgen inzake de bewijslast. De zelfde principes gelden hier zoals reeds hoger vermeldt. Vaak zal er dan ook slechts sprake zijn van een middelenverbintenis. Zo stelde de rechtbank van eerste aanleg te Antwerpen dat er geen sprake is van een fout in hoofde van de revisor bij een inbreng in natura in een vennootschap.⁵³ Wanneer de revisor hier een verslag over moet opstellen op basis van artikel 219 W. Venn. en deze handelt naar de regels van de kunst.⁵⁴ In casu had de revisor zijn waardering gebaseerd op coherente documenten die echter vervalst waren. Aan de revisor was geen fout te wijten. Dit echter enkel op voorwaarde dat een voorzichtig, normaal en redelijk bedrijfsrevisor zich ook op dergelijke documenten zou gesteund hebben om zijn verslag op te stellen.⁵⁵ Ook wat betreft de exoneration van zijn aansprakelijkheid tegenover zijn cliënt gelden de zelfde regels als bij de boekhouder, er zijn wel uitzonderingen met betrekking tot zijn wettelijke taak, maar hierover later meer. Wat betreft de mogelijke cumulatie van de contractuele en extracontractuele aansprakelijkheid verwijs ik naar de reeds hoger besproken situatie. Een misdrijf staat altijd gelijk aan een burgerrechtelijke fout eens de persoon strafrechtelijk veroordeeld is met als gevolg dat de benadeelde de keuze heeft om ofwel zijn vordering te baseren op het contract of op de extracontractuele regelen.⁵⁶ Ik wil er nog op wijzen dat de wetgever in artikel 171 van het wetboek Vennootschappen specifieke strafrechtelijke sancties heeft ingevoerd met betrekking tot de controle van de jaarrekening en de rol van de commissaris hierin. Dit artikel is zeer belangrijk want de mogelijkheid bestaat dat de revisor strafrechtelijk veroordeeld wordt louter op het feit dat hij niet gehandeld heeft zoals hij zou moeten handelen bij de controle van de jaarrekening.⁵⁷ Hierbij is het niet van belang of zij al dan niet frauduleus hebben gehandeld.

19. Nu ga ik aanvangen met de bespreking van de aansprakelijkheid van de bedrijfsrevisor tegenover derden. Zoals hoger reeds gesteld vervult de bedrijfsrevisor in de hoedanigheid van commissaris een rol van publiek belang wat betreft de controle van de jaarrekening. Het rapport dat hij hierbij moet opstellen moet samen met de jaarrekening worden neergelegd en wordt dus ook te beschikking gesteld van derden die er zich in interesseren. Verder moet hij er ook op toezien dat de bepalingen van het wetboek van vennootschappen nageleefd worden. Als de commissaris foutief handelt bij de uitoefening

⁵² B. TILLEMANS, *Het statuut van de commissaris*, Brugge, Die Keure, 2007, 78.

⁵³ Rb. Antwerpen 30 juni 2004, *RABG* 2006, afl. 4, 246.

⁵⁴ Rb. Antwerpen 30 juni 2004, *RABG* 2006, afl. 4, 246.

⁵⁵ X., *Jaarboek rechtsdocumentatie 2006*, Mechelen, Kluwer, 2007, p. 972.

⁵⁶ Cass. 28 juni 1982, *R.W.* 1982-83, 1717.

⁵⁷ Art. 171, § 2, 1^e lid W. Venn.

van zijn functie en derden schade lijden door zich op het foutieve rapport te baseren zullen zij de commissaris aansprakelijk kunnen stellen op basis van artikel 1382 B.W. of op basis van specifieke artikelen die zijn opgenomen in andere wetteksten.⁵⁸ Ook wanneer de commissaris louter op contractuele basis werkt voor een cliënt kunnen de rapporten die hij opstelt in de handen van derden belanden en kan hij verantwoordelijk gesteld worden voor hetgeen hij tijdens deze werkzaamheden uitgevoerd heeft. Het lijkt aangeraden dat de bedrijfsrevisor, bij het afleveren van dergelijke rapporten duidelijke clausules inschrijft dat zijn rapporten enkel voor duidelijk omlijnde doeleinden mogen gebruikt worden en dat het niet voor andere doeleinden mag aangewend worden.⁵⁹ Hoewel dergelijke clausules het moeilijker maken voor derden om de revisor aan te spreken is een volledige exoneration van verantwoordelijkheid tegenover derden echter onmogelijk.⁶⁰

20. Alvorens verder te gaan met het specifieke artikel 140 van het wetboek Vennootschappen zou ik eerst ook op de specifieke taak van de revisor willen wijzen wat betreft het opsporen van fraude.⁶¹ Fraude onderscheid zich van de gewone fout door het opzettelijk karakter dat er aan gegeven wordt.⁶² Hoewel het niet de hoofdtak is van de revisor om fraude op te sporen moet hij zijn werk toch op dergelijke wijze uitoefenen dat er een redelijke kans bestaat dat hij mogelijke fraude kan ontdekken.⁶³ Het zal de taak zijn van de revisor om deze te melden aan de raad van bestuur of de zaakvoerders en indien deze betrokken zijn in de fraude of wanneer er geen andere mogelijkheid is aan de algemene vergadering.⁶⁴ Zijn ook (hoofd) aandeelhouders betrokken bij de fraude dan moet de revisor nagaan of hij zijn taken nog kan uitoefenen en desnoods ontslag nemen.⁶⁵ Ten slotte wil ik nog opmerken dat er een specifieke wetgeving bestaat met betrekking tot witwaspraktijken waarbij de revisor zelfs een meldingsplicht heeft aan de cel voor financiële informatieverwerking.⁶⁶

⁵⁸ Bijvoorbeeld artikel 140 W. Venn.

⁵⁹ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 quater, p 31.

⁶⁰ *Ibid.*

⁶¹ Instituut der Bedrijfsrevisoren, Algemene controlenormen, 21 december 2006 (gecoördineerde versie), <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=3&id=1252&file=6892>, art. 1.3.4.

⁶² Instituut der Bedrijfsrevisoren, "Fraude en onwettige handelingen" in *Controle-aanbevelingen van het IBR*, 21 december 2006, <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=3&id=1897&file=7435>, bezocht op 15 april 2010, punt 2.2.

⁶³ *Ibid.*, punt 4.2.

⁶⁴ *Ibid.*, punt 5.1.1. e.v.

⁶⁵ Instituut der Bedrijfsrevisoren, "Fraude en onwettige handelingen" in *Controle-aanbevelingen van het IBR*, 21 december 2006, <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=3&id=1897&file=7435>, bezocht op 15 april 2010, punt 2.3.4.

⁶⁶ *Ibid.*, punt 6.2. e.v.

2. ARTIKEL 140 WETBOEK VENNOOTSCHAPPEN:

21. Lid één van artikel 140 W. Venn. is slechts een gewone bevestiging van de algemene aansprakelijkheidsregels, maar het is lid twee van dat zelfde artikel welke van veel groter belang is. In artikel 140, 2e lid W. Venn. heeft de wetgever er voor gekozen om de verantwoordelijkheid van de commissaris tegenover derden te verzwaren. Er wordt hier uitgegaan van de verantwoordelijkheid van de commissaris, als professional en zodoende heeft de wetgever er voor gekozen om de bewijslast om te keren. De commissarissen zijn tegenover de vennootschap en derden hoofdelijk aansprakelijk voor schade die voortvloeit uit overtredingen op het wetboek Vennootschappen of van de statuten van de vennootschap in kwestie.⁶⁷ Het kan hier bijvoorbeeld ook slaan op inbreuken op de boekhoudwetgeving, via artikel 171 § 2 W. Venn. Het is aan de commissaris om aan te tonen dat hij niet heeft deelgenomen aan de inbreuk. Als dit bewijs geleverd is en zij geen deel hebben genomen aan de inbreuk moeten zij aantonen dat zij hun taak naar behoren, zoals een normaal, voorzichtig en redelijk commissaris hebben uitgevoerd en dat zij die overtredingen hebben aangeklaagd bij de bevoegde organen.⁶⁸ Dus ook als anderen de inbreuken plegen moeten zij hun verantwoordelijkheid opnemen. De aansprakelijkheid van de commissaris wordt in dit artikel niet enkel verzwared wat betreft zijn eigen taken, hij wordt ook verplicht om elke schending van het Vennootschapswetboek te melden. Dit ten eerste aan het bevoegde bestuursorgaan, in casu de raad van bestuur en als er daar geen gehoor aan gegeven wordt op de algemene vergadering.⁶⁹ Hij zal dus de vastgestelde onregelmatigheden in zijn rapport moeten opnemen om deze aan de algemene vergadering mee te delen wat er ook automatisch toe leidt dat derden ook die informatie in hun handen zullen krijgen, dit slechts enkel als de raad van bestuur geen gepaste maatregelen neemt.⁷⁰ We kunnen hier dan ook spreken van een echte informatieplicht die rust op de commissaris om inbreuken op het wetboek Vennootschappen en op de statuten van de vennootschap op te sporen en deze aan te klagen en bekend te maken.⁷¹ De plicht om inbreuken op de vennootschapswetgeving te melden leidt er ook onrechtstreeks toe dat hij in het kader van zijn controlebevoegdheden iedere inbreuk, anders dan die op het wetboek Vennootschappen moet melden die een

⁶⁷ Art. 140, lid 2 W. Venn.

⁶⁸ *Ibid.*

⁶⁹ *Ibid.*

⁷⁰ Art. 144, 8° W. Venn.

⁷¹ C. MÉLOTTE, "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, boek 28 quater, p 48.

weerslag heeft op de jaarrekening of op het overleven van de vennootschap.⁷² Dit staat ook uitdrukkelijk geschreven in de algemene controlenormen van het Instituut der Bedrijfsrevisoren.⁷³

22. Dat dit artikel 140 zeer belangrijk is wat betreft de aansprakelijkheid van de commissaris blijkt uit een al iets ouder arrest van het Hof van Beroep te Luik.⁷⁴ In casu ging het om het bestaan van een 'zwarte kas' van een vennootschap. De commissaris die deze ontdekte bij zijn controles meldde dit aan de raad van bestuur en hij vroeg om deze situatie recht te zetten. Deze loste het probleem slechts gedeeltelijk op waarna de commissaris een rapport opstelde voor de algemene vergadering waarin hij de inbreuk niet vermeldde en aangaf dat hij geen kennis had van enige noemenswaardige inbreuken op de vennootschapswetgeving die een invloed konden hebben op de jaarrekening. De commissaris in casu werd aangesproken voor fouten begaan in zijn mandaat omdat hij de halfslachtige oplossing van de raad van bestuur niet had aangeklaagd in zijn rapport. Hoewel de commissaris in eerste aanleg werd vrijgesproken had het Luikse Hof van Beroep een andere visie op de zaak. Niet alleen is het Hof van mening dat het bestaan van dergelijke kas een invloed heeft op de jaarrekening en dat de maatregelen die genomen waren door de raad van bestuur onvoldoende waren maar zij stelde de commissaris mee aansprakelijk omdat deze elke invloed op de jaarrekening in zijn rapport had ontkend.⁷⁵ Met als gevolg dat de commissaris strafrechtelijk veroordeeld is geworden door het Hof van Beroep wegens het schenden van de regels van het wetboek Vennootschappen. Uit deze zaak blijkt dus zeer duidelijk dat de commissaris zeer voorzichtig te werk moet gaan en zijn taak minutieus moet uitvoeren om zijn aansprakelijkheid niet in het gedrang te brengen.

23. In een ander vonnis van de rechtbank van koophandel van Hasselt van 12 november 2001 werden de commissaris en de bestuurders van een vennootschap hoofdelijk aansprakelijk gesteld omdat de financiële toestand van de vennootschap onjuist werd weergegeven en deze foute gegevens er toe geleid hadden dat een bank (derde) foute beslissingen had genomen met betrekking tot de verstrekking van een krediet aan deze vennootschap.⁷⁶ Ook hier had de commissaris verzuimd zijn plichten naar behoren uit te voeren en had een derde schade opgelopen door zijn foutieve handeling. Artikel 140, lid

⁷² Dit vloeit voort uit de vaststelling dat in artikel 140 W. Venn. de verplichting ligt om iedere overtreding op het W. Venn. te melden, het niet correct zijn van de jaarrekening maakt ook een overtreding uit.

⁷³ Instituut der Bedrijfsrevisoren, Algemene controlenormen, 21 december 2006 (gecoördineerde versie), <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=3&id=1252&file=6892>, art. 2.6.3.

⁷⁴ Luik 25 januari 1996, *RPS* 1997, 177.

⁷⁵ Luik 25 januari 1996, *RPS* 1997, 177.

⁷⁶ Kh. Hasselt 12 november 2001, *J.D.S.C.* 2003, 249.

twee van het wetboek Vennootschappen is dus niet enkel een loutere herhaling van de algemene aansprakelijkheidsregelen maar legt weldegelijk een aantal extra verplichtingen op aan de commissaris waar hij zeker moet op letten wil hij vermijden dat zijn aansprakelijkheid in het gedrang gebracht wordt door vorderingen van de vennootschap of derden die schade opgelopen hebben.

IV. DE AANSPRAKELIJKHEID VAN DE BESTUURDERS OF ZAAKVOERDERS:

24. Zoals reeds gezegd in de inleiding spelen de bestuurders en zaakvoerders een belangrijke rol in de totstandkoming van de jaarrekening, maar vooral in de gehele procedure rond de goedkeuring en neerlegging van deze.⁷⁷ Dat zij verantwoordelijk en aansprakelijk zijn voor de jaarrekening vloeit ondermeer voort uit het Europese recht.⁷⁸ Bij tekortkomingen kunnen zij hun aansprakelijkheid in het gedrang brengen zoals artikel 92, § 1, lid 3 W. Venn. nog eens expliciet stipuleert. Ik ga aanvangen met het bespreken van de burgerlijke aansprakelijkheid van de spelers en ook de strafrechtelijke aansprakelijkheid die zij kunnen oplopen bespreken.

1. DE BURGERLIJKE AANSPRAKELIJKHEID VAN BESTUURDERS EN ZAAKVOERDERS:

25. Het is artikel 61 W. Venn. dat stelt dat de vennootschappen handelen door hun organen en dat deze hierbij niet persoonlijk gebonden zijn voor de verbintenissen van de vennootschap. Begaat deze echter een fout bij de uitvoering van zijn taken dan kan evenwel zijn aansprakelijkheid in het gedrang komen tegenover de vennootschap en iedere derde die schade geleden heeft. Dit kan gaan van een contractuele aansprakelijkheid, over extracontractuele aansprakelijkheid of, meer specifiek over een aansprakelijkheid die gebaseerd is op inbreuken op het wetboek Vennootschappen en Verenigingen.⁷⁹

26. De zaakvoerders van een BVBA op basis van artikel 262 W. Venn., de bestuurders van coöperatieve vennootschappen op basis van artikel 408 W. Venn., de bestuurders van naamloze vennootschappen op basis van artikel 527 W. Venn. en de leden van de

⁷⁷ Art. 92, § 1 W. Venn. en art. 98 W. Venn.

⁷⁸ Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad nr. 2006/46/EG, 14 juni 2006, tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG van de Raad betreffende de jaarrekening van bepaalde vennootschapsvormen, 83/349/EEG van de Raad betreffende de geconsolideerde jaarrekening, 86/635/EEG van de Raad betreffende de jaarrekening en de geconsolideerde jaarrekening van banken en andere financiële instellingen en 91/674/EEG van de Raad betreffende de jaarrekening en de geconsolideerde jaarrekening van verzekeringsondernemingen, *P.B. L.* 16 augustus 2006, afl. 224, 1.

⁷⁹ C. MÉLOTTE, "La responsabilité civile et pénale des mandataires sociaux" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, p. 7.

directieraad van Europese vennootschappen op basis van artikel 918 W. Venn. zijn allemaal overeenkomstig het gemeen recht verantwoordelijk voor de vervulling van de aan hun opgedragen taak en aansprakelijk voor eventuele tekortkomingen die hieruit kunnen voortvloeien. Deze verplichtingen worden beoordeeld vanuit de rechtsfiguur van de lastgeving en dit meer bepaald op basis van artikel 1992 B.W.⁸⁰ Het is de missie van de bestuurder/zaakvoerder om de vennootschap te leiden als een professional en met de vereiste competentie en voorzichtigheid de belangen van de vennootschap te behartigen.⁸¹ Daarnaast kan ook gedacht worden aan situaties zoals het aangaan van een contract, in naam van de vennootschap, met derden tegen manifest slechte condities, het onthullen van vertrouwelijke informatie, vaak afwezig zijn op vergaderingen van de raad van bestuur, het niet controleren van het personeel, de afbakeningen van de lastgeving niet naleven etc...⁸² Dergelijke situaties zullen door de rechter echter slechts marginaal getoetst worden.⁸³ De beslissing om al dan niet een vordering tegen één of meerdere zaakvoerders/bestuurders in te stellen hangt af van de algemene vergadering die zich over dergelijk voorstel uitspreekt.⁸⁴ In bepaalde specifieke gevallen kunnen ook minderheidsaandeelhouders beslissen om een vordering in te stellen.⁸⁵ In ieder geval blijft het altijd aan de rechter om de (in)activiteit van de bestuurder/zaakvoerder marginaal te beoordelen. Wil de vennootschap een vordering instellen dan zal zij zich in beginsel zich moeten baseren op het contract enkel als er schade is die buiten het contract ontstaan is zal zij zich op de gemeenrechtelijke regels kunnen beroepen.⁸⁶ Wordt er door de NV of de BVBA een vordering ingesteld zonder de goedkeuring van de algemene vergadering dan zal deze als niet ontvankelijk beschouwd worden.⁸⁷

27. Daarnaast kunnen er ook inbreuken gepleegd worden tegen de statuten van de vennootschap of tegen de wet. Hiervoor zijn zij hoofdelijk aansprakelijk tegenover de vennootschap en derden.⁸⁸ Deze omvatten ondermeer het neerleggen van de jaarrekening ter goedkeuring aan de algemene vergadering en de neerlegging van deze goedgekeurde jaarrekening bij de Nationale Bank van België, het maken van een jaarverslag, het opmaken

⁸⁰ Luik 9 september 2004, J.T. 2005, 85.

⁸¹ C. MÉLOTTE, "La responsabilité civile et pénale des mandataires sociaux" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, p. 8.

⁸² M. COIPEL, M. DAVAGLE, M. A. DELVAUX, J.-F. DENTANT, G. DE SAUVAGE, M. DE WOLF, C. FISCHER, J.-F. GOFFIN en R. MARCHETTI, "La responsabilité du dirigeant d'ASBL" in COIPEL, M. en DELVAUX, M. A. (eds.), *Les dossiers d'ASBL actualités*, Luik, Edi.pro, 2008, p. 32-34.

⁸³ Hierbij zal het weer gaan om een in casu beoordeling, op het ogenblik dat de daad gesteld werd, ondertussen hierbij steeds het belang van de vennootschap in het oog houdend.

⁸⁴ Artikelen 289, 415, 561 en 930 W. Venn.

⁸⁵ Artikelen 290, 416, 562 en 930 W. Venn.

⁸⁶ Zie hoger voor gelijkaardige principes als bij de boekhouder en de revisor.

⁸⁷ Cass. 25 september 2003, C000293N.

⁸⁸ Artikelen 263, 408, 528 en 919 W. Venn.

van een inventaris en jaarrekening.⁸⁹ Sommige van deze artikelen zijn zelfs strafrechtelijk bestraft bij een overtreding.⁹⁰ Er geldt een vermoeden van aansprakelijkheid voor de bestuurder, tenzij hij aan de overtreding geen deel heeft gehad, hem geen schuld kan worden verweten en hij de overtreding heeft aangeklaagd op de eerstvolgende algemene vergadering nadat hij er kennis van heeft gekregen.⁹¹ Dient nog opgemerkt te worden dat alle rechtsvorderingen na vijf jaar vervallen te rekenen van het ogenblik waarop de verrichting, die dergelijke vordering kan verantwoorden gesteld is geweest.⁹² Wat betreft de aansprakelijkheid tegenover derden gelden de zelfde principes als reeds hoger besproken voor de bedrijfsrevisor en de boekhouder.⁹³ Een derde kan een zaakvoerder/bestuurder aansprakelijk stellen voor handelingen die hij stelt bij de uitvoering van zijn bestuurdersmandaat wanneer de handeling *‘een tekortkoming uitmaakt aan de voorzichtigheidsverplichting en zorgvuldigheidsverplichting die op een ieder rust.’*⁹⁴ Een derde kan zich dus op de algemene principes van de artikelen 1382 en 1383 B.W. beroepen. Betreft het echter een fout die puur begaan wordt in het kader van de overeenkomst tussen de lastgever en de lasthebber dan kan de derde zich echter enkel tegen de vennootschap keren en zal deze zich op haar beurt tegen haar mandataris moeten keren.⁹⁵

28. Tenslotte lijkt het ook nog aangewezen om eens te kijken naar de invloed van de kwijting op mogelijke vorderingen van de vennootschap. Het is aan de algemene vergadering om, na goedkeuring van de jaarrekening te beslissen over de aan de zaakvoerder/bestuurders en commissarissen te verlenen kwijting, deze wordt normaal gezien verleend voor het afgelopen boekjaar.⁹⁶ Deze goedkeuring kan gegeven worden voor een specifieke handeling of voor een bepaalde periode gedurende dewelke handelingen gesteld zijn voor zover de toestand van de vennootschap niet wordt verborgen door weglatingen van gegevens of onjuiste opgaven in de jaarrekening.⁹⁷ Ook voor specifieke fouten en inbreuken op de wet kan een kwijting door de algemene vergadering verleend

⁸⁹ M. DEBAENE en L. CORNELIS, *Aansprakelijkheidsrecht: actuele tendensen*, Gent, Larcier, 2005, p. 76.

⁹⁰ Zie bijvoorbeeld artikel 126 W. Venn.

⁹¹ M. DEBAENE en L. CORNELIS, *Aansprakelijkheidsrecht: actuele tendensen*, Gent, Larcier, 2005, p. 75.

⁹² Art. 198, §1, 4e lid W. Venn.

⁹³ M. DEBAENE en L. CORNELIS, *Aansprakelijkheidsrecht: actuele tendensen*, Gent, Larcier, 2005, p. 79.

⁹⁴ Cass. 29 juni 1989, *Pas.* 1989, I, 1196

⁹⁵ C. MÉLOTTE, "La responsabilité civile et pénale des mandataires sociaux" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, p. 14.

⁹⁶ Artikelen 284, 411 en 554 W. Venn.

⁹⁷ Zie bijvoorbeeld artikel 411 W. Venn.

worden voor zover de aandeelhouders hierover ingelicht zijn.⁹⁸ Wat zijn nu de gevolgen van dergelijke kwijting? Bij een kwijting doet de algemene vergadering afstand van mogelijke contractuele vorderingen die zouden kunnen ingesteld worden tegen de bestuurders/zaakvoerders voor de periode of handelingen waarvoor deze kwijting werd gegeven.⁹⁹ Dit heeft echter geen weerslag op mogelijke vorderingen die derden en minderheidsaandeelhouders, die dergelijke beslissing niet hebben goedgekeurd, kunnen instellen.¹⁰⁰

2. DE STRAFRECHTELIJKE AANSPRAKELIJKHEID:

29. De aansprakelijkheid van de bestuurder/zaakvoerder kan in het gedrang gebracht worden wanneer inbreuken worden gepleegd op wetsartikelen waarbij die overtredingen expliciet als misdrijven aangemerkt worden. In het kader van deze masterproef kan ik specifiek verwijzen naar de artikels 126, 127 en 128 van het wetboek Vennootschappen waarin, ondermeer, fraude met de jaarrekeningen expliciet strafbaar wordt gesteld evenals de niet naleving van de voorschriften omtrent het jaarverslag en de gegevens die daarin moeten vervat zitten. Wordt een persoon veroordeeld voor dergelijke feiten dan maakt deze automatisch ook een fout uit in de zin van het aansprakelijkheidsrecht wat het voor derde, schadelijders makkelijker zal maken om een schadevergoeding te bekomen op basis van artikel 1382 B.W. Het is ook van belang er op te wijzen dat wanneer er een strafrechtelijke veroordeling is ook contractanten zich op de artikelen 1382 B.W. en volgende kunnen beroepen in de plaats van op het contract en dit op basis van uitzonderingen die door het Hof van Cassatie zijn geformuleerd op het samenloopverbod tussen contractuele vorderingen en extracontractuele vorderingen.¹⁰¹

⁹⁸ C. MÉLOTTE, "La responsabilité civile et pénale des mandataires sociaux" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, p. 18.

⁹⁹ *Ibid.* 19.

¹⁰⁰ Artikel 290 W. Venn.

¹⁰¹ Cass. 28 juni 1982, *R.W.* 1982-83, 1717.

V. DE RECHTZETTING VAN FOUTIEVE JAARREKENINGEN:

30. Op vele momenten in het totstandkomingsproces van de jaarrekening kunnen er fouten in deze sluipen. Er zijn verschillende stadia in welke een jaarrekening zich kan bevinden, het lijkt mij aangewezen om deze stadia apart te bekijken en om te bespreken hoe een correctie in de verschillende stadia verloopt als er fouten ontdekt worden. Mij lijkt het het meest aangewezen om twee stadia te onderscheiden in de totstandkoming van de jaarrekening die ieder boekjaar herhaald moeten worden en voor iedere nieuwe jaarrekening moeten doorlopen worden. Namelijk de fase voor de goedkeuring van de jaarrekening door de algemene vergadering en de fase na de goedkeuring van de jaarrekening door de algemene vergadering. De goedkeuring van de jaarrekening betekent namelijk een kantelmoment in het ontstaan van de jaarrekening. Ik ga een correctie van de jaarrekening in deze verschillende fasen en in deze volgorde bespreken omdat de situatie telkens verschilt in deze twee fasen.

1. DE NOG NIET GOEDGEKEURDE JAARREKENING:

31. In deze fase moet de jaarrekening nog samengesteld worden door de boekhouders/accountants (eventueel door de zaakvoerders/bestuurders zelf in kleinere vennootschappen) van de vennootschap, moet de commissaris deze nog controleren en moet deze nog langs de bestuurders/zaakvoerders voorbij komen voor zij ter goedkeuring aan de algemene vergadering kan worden voorgelegd.¹⁰² In deze fase zal een correctie van de jaarrekening geen problemen opleveren gezien deze nog geen vennootschapsakte geworden is die mogelijke gevolgen meebrengt voor derden. Zoals reeds hoger besproken is het de taak van de commissaris om de naleving van de regels van het wetboek Vennootschappen en van de statuten van de vennootschap te controleren.¹⁰³ Als hij onjuistheden vaststelt in de jaarrekening zal hij deze moeten melden aan de bevoegde organen van de vennootschap, in casu de zaakvoerders of de bestuurders, die dan de nodige maatregelen ter correctie zullen moeten nemen. Het gebeurt echter in de praktijk veel, dat problemen, die door de commissaris gesignaleerd worden op het voorhand

¹⁰² Artikelen 92 en 142 W. Venn.

¹⁰³ Artikel 140 W. Venn.

opgehelderd en uitgeklaard worden in een dialoog met het bestuur.¹⁰⁴ Het is namelijk ook zo dat de gecontroleerde vennootschap ook de eerste bestemming is van de meldingsplicht.¹⁰⁵ Gebeurt dit niet dan is de commissaris verplicht om deze tekortkomingen te vermelden in zijn rapport aan de algemene vergadering, wil hij zijn aansprakelijkheid niet in het gedrang brengen.¹⁰⁶ Er is weinig tot geen discussie over de rechtzetting van fouten in deze fase van het proces tot totstandkoming van de jaarrekening aangezien er nog geen officiële handelingen gesteld zijn die juridische gevolgen kunnen meebrengen. Daarnaast zal het zo zijn dat de jaarrekening eerst nog, voor ze voorgelegd wordt aan de algemene vergadering, zal goedgekeurd worden door de bestuurder(s)/zaakvoerder van de vennootschap en dat correcties altijd mogelijk blijven moesten nog fouten ontdekt worden.¹⁰⁷ Dient nog opgemerkt te worden dat de jaarrekening binnen de zes maanden na de afsluiting van het boekjaar aan de algemene vergadering van aandeelhouders moet worden voorgelegd door het bestuur van de vennootschap.¹⁰⁸ Als dit niet tijdig gebeurt zullen de bestuurder(s) of zaakvoerder(s) zich bloot stellen aan een aansprakelijkheidsvordering voor opgelopen schade.¹⁰⁹ Voor derden wordt de bewijslast zelfs omgekeerd en moeten de aansprakelijk gestelden aantonen dat de door deze derden geleden schade niet voortvloeit uit deze fout.¹¹⁰ Er wordt geopperd dat de algemene vergadering zelf en mits naleving van de wettelijke voorschriften en eventuele beperkingen in de statuten de voorgestelde jaarrekening nog kan wijzigen of de bestuurders verzoeken een gewijzigd voorstel van jaarrekening voor te leggen.¹¹¹ Algemeen wordt er echter aangenomen dat dit recht uitgehold is en beperkt blijft tot een beslissing over de affectatie van de al dan niet bestaande winst. Voor de rest kan de algemene vergadering enkel discussiëren over het al dan niet aanvaarden van de jaarrekening zoals zij wordt voorgesteld door de bestuurder(s)/zaakvoerder.¹¹² Dit lijkt daarenboven bevestigd te worden door de wet die stelt dat het de zaakvoerders of bestuurders zijn die (strafrechtelijk) verantwoordelijk zijn voor het

¹⁰⁴ K. AERTS, "De commissaris- revisor" in VAN OEVELEN, A., ERNST, P., FRANÇOIS, A. en VAN PASSEL, M. (eds.), *Bestendig handboek vennootschap en aansprakelijkheid*, Mechelen, Kluwer, Losbl., p 94.

¹⁰⁵ K. AERTS, "De commissaris- revisor" in VAN OEVELEN, A., ERNST, P., FRANÇOIS, A. en VAN PASSEL, M. (eds.), *Bestendig handboek vennootschap en aansprakelijkheid*, Mechelen, Kluwer, Losbl., p 94.

¹⁰⁶ Luik 25 januari 1996, *RPS* 1997, 177.

¹⁰⁷ Bij collegiale organen wordt de jaarrekening goedgekeurd bij eenvoudige meerderheid.

¹⁰⁸ Art. 92, §1 W. Venn. Er bestaan uitzonderingen op deze plicht, zie hiervoor: C. RUBENS, "Commentaar bij art. 98 W. Venn." in *Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtsleer en rechtspraak. Vennootschappen en verenigingen*, Mechelen, Kluwer, losbl., p. 129-130.

¹⁰⁹ Art. 92, §1 W. Venn.

¹¹⁰ *Ibid.*, lid 3.

¹¹¹ Art. 384 W. Venn.

¹¹² J. KIRKPATRICK en D. GARABEDIAN, "La rectification du bilan de la société anonyme en droit privé et en droit fiscal" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *R.C.J.B.* 1992, 325.

opstellen van de jaarrekening volgens de regels zoals neergeschreven in de wet.¹¹³ Wordt de jaarrekening verworpen door de algemene vergadering, om welke reden dan ook dan is het aan het bestuur om een nieuwe jaarrekening samen te stellen en om deze aan te passen aan de bezwaren van de algemene vergadering.

2. DE JAARREKENING IS GOEDGEKEURD DOOR DE ALGEMENE VERGADERING:

32. Wanneer de vorige fase succesvol is afgerond en de bestuurders de jaarrekening ter goedkeuring voorleggen aan de algemene vergadering kunnen we van een kantelmoment spreken. Eens de jaarrekening is goedgekeurd wordt zij een akte uitgaande van de vennootschap. Vennoten, bestuurders of zaakvoerders en derden kunnen zich vanaf dat moment op de neergelegde en goedgekeurde jaarrekening beroepen om het bewijs te leveren van schuldvorderingen of schulden ten bate en ten laste van de vennootschap zoals gestipuleerd in het handelsrecht.¹¹⁴ We moeten ons afvragen wat de bindende kracht is van dergelijke jaarrekening en of deze nog retroactief kan gecorrigeerd worden. Eens deze is goedgekeurd beschikken de bestuurders of zaakvoerders van de vennootschap, met uitzondering van deze opgesomd in artikel 97 W. Venn. over dertig dagen om de goedgekeurde jaarrekening neer te leggen bij de Nationale Bank van België.¹¹⁵ Hoewel de jaarrekening nog niet gepubliceerd is door de Nationale Bank kan deze toch al gevolgen hebben voor derden en hun rechten toekennen.¹¹⁶ In beginsel is de rechtsleer van mening dat een jaarrekening definitief is wanneer zij goedgekeurd is, maar dat er uitzonderingen zijn op dit principe.¹¹⁷ Het komt er volgens deze rechtsleer op neer dat, eens in de goedgekeurde jaarrekening een recht aan derden toegekend wordt, zoals een dividend of een tantième die uitgekeerd zal worden dit toegekend recht deze jaarrekening definitief maakt.¹¹⁸ Eens dergelijk recht in het leven geroepen is door de algemene vergadering kan zij de vennootschap niet meer onttrekken aan de verplichtingen die zij is aangegaan tegenover derden.¹¹⁹ Enkel bij wezenlijke fouten en vergissingen zal nog een correctie mogelijk zijn. Zelfs wanneer er geen rechtstreekse rechten worden toegekend aan derden is

¹¹³ Art. 92, §1 W. Venn.

¹¹⁴ C. RUBENS, "Commentaar bij art. 98 W. Venn." in *Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtsleer en rechtspraak. Vennootschappen en verenigingen*, Mechelen, Kluwer, losbl., p. 124.

¹¹⁵ Art. 98, 2e lid W. Venn.

¹¹⁶ *Vr. en Antw.* Kamer 2006-07, 30 april 2007, 32277 (Vr. nr. 571 S. VERHERSTRAETEN).

¹¹⁷ J. KIRKPATRICK en D. GARABEDIAN, "La rectification du bilan de la société anonyme en droit privé et en droit fiscal" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *R.C.J.B.* 1992, 326.

¹¹⁸ *Ibid.*, 326.

¹¹⁹ S. VAN CROMBRUGGE, "De bindende kracht van de jaarrekening" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *TRV* 1989, 425.

KIRKPATRICK van mening, in navolging van de klassieke rechtsleer dat de jaarrekening definitief is omdat de wetgever voor elke totstandkoming van de jaarrekening één en slechts één procedure voorzien heeft die uitmondt in de neerlegging en publicatie van deze.¹²⁰ Eens deze procedure voltooid is hebben de organen van de vennootschap hun bekwaamheid in de materie uitgeput en een correctie van een goedgekeurde jaarrekening kan verder dus een fout uitmaken die een aanleiding kan zijn tot een aansprakelijkheidsvordering.¹²¹ Veelal wordt aangenomen dat deze redenering voortspuit uit artikel 1368 Ger. W. Correcties blijven echter in zekere mate mogelijk.

33. Nu moeten we ons afvragen wat er dan nog kan gecorrigeerd worden aan goedgekeurde jaarrekeningen in het licht van deze vaststellingen. Wat betreft materies zoals de schatting van de voorraad en de toegepaste methodes hierbij, het verdelen van de winst, het bepalen van goodwill of het bepalen van de afschrijvingsmethodes van activa en duur door de organen van de vennootschap beschikken deze organen over een wijde appreciatiemarge.¹²² Deze is hun bij wet toegekend. Logischerwijze vloeit hieruit voort dat dergelijke materies, eens de jaarrekening is goedgekeurd niet meer kunnen gewijzigd worden gezien de brede beslissingsmarge waarover de vennootschapsorganen beschikten bij het nemen van de beslissingen. Uit dergelijke beslissingen kunnen derden zeker rechten putten. Er wordt echter wel algemeen aangenomen dat de rechtzetting van materiële fouten wel is toegelaten.¹²³ Dit beginsel spruit voort uit artikel 1368 Ger. W. dat dergelijk principe instelt voor rekeningen. Hoewel het niet van toepassing is op de jaarrekening op zich wordt het principe vervat in dit artikel wel doorgetrokken naar de jaarrekening.¹²⁴ In artikel 102, 4^e lid W. Venn. wordt er ook op dit principe gealludeerd wanneer door de Nationale Bank van België fouten ontdekt worden in de neergelegde jaarrekening.¹²⁵ Het is namelijk ook zo dat de jaarrekening de financiële situatie van de vennootschap zo volledig en getrouw mogelijk hoort weer te geven in overeenstemming met het boekhoudrecht en alle andere toepasselijke wetgeving.¹²⁶ De jaarrekening is een middel om het ondernemingsgebeuren te registreren en als in dit proces vergissingen worden begaan moeten deze kunnen worden

¹²⁰ J. KIRKPATRICK aen D. GARABEDIAN, "La rectification du bilan de la société anonyme en droit privé et en droit fiscal" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *R.C.J.B.* 1992, 327.

¹²¹ *Ibid.*, 327.

¹²² *Ibid.*, 329.

¹²³ Brussel 15 april 2002, *DAOR* 2002, 298.

¹²⁴ J. KIRKPATRICK aen D. GARABEDIAN, "La rectification du bilan de la société anonyme en droit privé et en droit fiscal" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *R.C.J.B.* 1992, 329.

¹²⁵ Dit artikel stelt dat: "wanneer uit die kennisgeving blijkt dat de neergelegde jaarrekening volgens het oordeel van de Nationale Bank van België wezenlijke fouten bevat, legt de vennootschap binnen twee maanden te rekenen van de verzending van de lijst met fouten een verbeterde versie van de jaarrekening neer."

¹²⁶ S. VAN CROMBRUGGE, "De bindende kracht van de jaarrekening" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *TRV* 1989, 425.

rechtgezet. Werd er bijvoorbeeld een dividend goedgekeurd door de algemene vergadering en later blijkt dat er een wezenlijke fout in de jaarrekening zat die het uitkeren van het dividend onmogelijk maakt dan moet dergelijke vergissing kunnen tegengesteld worden aan derde aandeelhouders, zolang dit ter goeder trouw gebeurd is.¹²⁷ Een rechtspersoon kan steeds op eigen initiatief verbeteringen van of aanvullingen aan een eerder neergelegde en door de Balanscentrale aanvaarde jaarrekening aanbrengen indien dit nodig blijkt, dus zelfs indien de Balanscentrale zelf geen fouten aanduidt beschikken vennootschappen steeds over deze mogelijkheid.¹²⁸ Het indienen van de jaarrekening via het internet is steeds populairder aan het worden.¹²⁹ Via deze weg is het al zeer moeilijk geworden om nog materiële onjuiste jaarrekeningen in te dienen omdat er dan al automatisch logische en rekenkundige controles uitgevoerd worden via dergelijke boekhoudkundige programma's.¹³⁰ Zoals hoger gezegd is de correctie van de neergelegde jaarrekening expliciet opgenomen in artikel 102 W. Venn. Dit artikel legt aan de Nationale Bank van België de verplichting op om rekenkundige en logische controles uit te voeren op de neergelegde jaarrekeningen volgens de schema's opgesteld in het Koninklijk Besluit van 30 januari 2001.¹³¹ Die lijst van controles is in het Belgisch Staatsblad bekend gemaakt en kan worden geraadpleegd op de website van de Nationale Bank.¹³² Deze controles moeten voltooid worden binnen de vier maanden na de aanvaarding van de neerlegging van de jaarrekening.¹³³ Indien dit niet gebeurt zal de Nationale Bank niet meer om een rechtzetting kunnen vragen van door haar ontdekte onjuistheden. Als er onjuistheden ontdekt worden zal de Balanscentrale in beginsel zelf correcties van de fouten uitvoeren indien dit mogelijk en nodig blijkt.¹³⁴ Er wordt een onderscheid gemaakt tussen twee types van fouten die bij deze controles kunnen ontdekt worden.¹³⁵ Deze zijn namelijk de eenvoudige fouten en de wezenlijke fouten.¹³⁶ Eenvoudige

¹²⁷ J. KIRKPATRICK en D. GARABEDIAN, "La rectification du bilan de la société anonyme en droit privé et en droit fiscal" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *R.C.J.B.* 1992, 336.

¹²⁸ NBB, "Verbetering van een eerder neergelegde jaarrekening of geconsolideerde jaarrekening", http://www.nbb.be/pub/03_00_00_00_00/03_05_00_00_00/03_05_01_00_00/03_05_01_23_00.htm?l=nl, bezocht op 03 november 2009.

¹²⁹ Uit statistieken van de NBB blijkt dat meer dan 95% van de jaarrekeningen neergelegd wordt via het internet sinds 2009 en dat deze evolutie in 2004 begonnen is. Zie: http://www.nbb.be/DOC/BA/Evolution/grafiek_1.pdf.

¹³⁰ A. CHAERELS, N. TAHON en G. VAN DE VELDE, *De jaarrekening opstellen en neerleggen met toepassing van het XBRL-protocol*, Mechelen, Kluwer, 2007, p. 336.

¹³¹ KB 30 januari 2001 tot uitvoering van het Wetboek van Vennootschappen, BS 6 februari 2001.

¹³² C. RUBENS, "Commentaar bij art. 102 W. Venn." in *Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtsleer en rechtspraak. Vennootschappen en verenigingen*, Mechelen, Kluwer, losbl.

¹³³ Art. 182, §2, 1° lid KB 30 januari 2001 tot uitvoering van het Wetboek van Vennootschappen, BS 6 februari 2001.

¹³⁴ A. CHAERELS, N. TAHON en G. VAN DE VELDE, *De jaarrekening opstellen en neerleggen met toepassing van het XBRL-protocol*, Mechelen, Kluwer, 2007, p. 331.

¹³⁵ NBB, "Verbetering van een eerder neergelegde jaarrekening of geconsolideerde jaarrekening", http://www.nbb.be/pub/03_00_00_00_00/03_05_00_00_00/03_05_01_00_00/03_05_01_23_00.htm?l=nl, bezocht op 03 november 2009.

¹³⁶ *Ibid.*

fouten moeten niet gecorrigeerd worden door de vennootschap in kwestie omdat zij met behulp van de informatie die vervat is in de neergelegde jaarrekening zelf kunnen worden rechtgezet door de Balanscentrale.¹³⁷ De Balanscentrale past automatisch de jaarrekening aan. Zij zullen echter ook worden meegedeeld aan de vennootschap door de Balanscentrale zodat deze in de toekomst kunnen vermeden worden bij het neerleggen van nieuwe jaarrekeningen.¹³⁸ De wezenlijke fouten kunnen niet zomaar worden rechtgezet door de Balanscentrale op basis van gegevens die voorkomen in de jaarrekening en zullen moeten gecorrigeerd worden door de vennootschap door de neerlegging van een gecorrigeerde jaarrekening.¹³⁹ De Balanscentrale zendt een foutenlijst toe aan de vennootschap waarin de wezenlijke fouten aangeduid worden met het feit dat deze drie sterretjes naast zich hebben staan.¹⁴⁰ Als dergelijke verbetering vereist is moet deze binnen de twee maanden na de datum van verzending van de lijst met fouten neergelegd worden.¹⁴¹ Dergelijke verbetering kan evenwel slechts slaan op materiële fouten die het algemeen beeld van de eerder neergelegde jaarrekening, in het bijzonder de resultatenrekening, niet ontwrichten.¹⁴² Er is geen specifieke sanctie in de wet voorzien bij het overtreden van deze regels.

34. De vraag kan nu gesteld worden of de algemene vergadering moet bijeengeroepen worden door de raad van bestuur of de zaakvoerder(s) om de gecorrigeerde jaarrekening goed te keuren? Uit het cassatiearrest van 12 mei 1989 blijkt dat dit wel degelijk zo is.¹⁴³ Maar ook hier moeten er echter nuances aangebracht worden. Het moment wanneer de fout in de neergelegde jaarrekening is gesloten speelt een rol bij deze problematiek. Het is namelijk zo dat de jaarrekening die ter goedkeuring wordt voorgelegd aan de algemene vergadering niet verplicht moet worden voorgelegd in de vorm en op de formulieren zoals deze door de Nationale Bank worden opgelegd. Zolang de bepalingen en schema's in het KB ter uitvoering van het wetboek vennootschappen en verenigingen en het wetboek vennootschappen zelf gevolgd worden is deze jaarrekening in overeenstemming met de wet en de daarin opgenomen bepalingen.¹⁴⁴ Het kan dus gebeuren dat na de goedkeuring van de jaarrekening deze nog eens moet overgeschreven worden in de vorm die gewenst is door

¹³⁷ A. CHAERELS, N. TAHON en G. VAN DE VELDE, *De jaarrekening opstellen en neerleggen met toepassing van het XBRL-protocol*, Mechelen, Kluwer, 2007, p. 331.

¹³⁸ Art. 182, §2, 2^e lid KB 30 januari 2001 tot uitvoering van het Wetboek van Vennootschappen, BS 6 februari 2001.

¹³⁹ *Ibid.*

¹⁴⁰ (***)

¹⁴¹ Art. 182, §2, 3^e lid KB 30 januari 2001 tot uitvoering van het Wetboek van Vennootschappen, BS 6 februari 2001.

¹⁴² C. RUBENS, "Commentaar bij art. 102 W. Venn." in *Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtsleer en rechtspraak. Vennootschappen en verenigingen*, Mechelen, Kluwer, losbl.

¹⁴³ Cass. 12 mei 1989, *Pas.* 1989, I, 963 en *TRV* 1989, 423, noot S. VAN CROMBRUGGE.

¹⁴⁴ A. CHAERELS, N. TAHON en G. VAN DE VELDE, *De jaarrekening opstellen en neerleggen met toepassing van het XBRL-protocol*, Mechelen, Kluwer, 2007, p. 333.

de Nationale Bank van België als zij in een andere vorm is gepresenteerd geworden aan de algemene vergadering. Het is niet ondenkbaar dat er bij deze procedure nog een fout of vergissing wordt begaan die de Balanscentrale ziet als een wezenlijke fout. In dit geval is de jaarrekening zoals goedgekeurd door de algemene vergadering op zich (in beginsel) niet fout en moeten enkel de fouten die begaan zijn in de indieningprocedure bij de Nationale Bank gecorrigeerd worden. Het opnieuw bijeenroepen van een algemene vergadering zal dus niet nodig zijn gezien er geen nieuwe jaarrekening moet worden gestemd. Het zijn enkel de ingediende formulieren die moeten aangepast worden. Komt de wezenlijke fout echter ook voor in de door de algemene vergadering goedgekeurde jaarrekening dan moet deze opnieuw worden bijeen geroepen om over de gecorrigeerde jaarrekening te stemmen voor deze terug kan neergelegd worden bij de Balanscentrale.¹⁴⁵ Deze procedure bevestigt dus de principes die geponeerd worden in de rechtsleer. Bij een tekortkoming aan deze plicht zal er geen rechtstreekse sanctionering uitgaan van de Nationale Bank van België maar het is wel degelijk in het belang van de zaakvoerder(s) en bestuurder(s) dat een juiste jaarrekening wordt bekend gemaakt willen zij zich niet bloot stellen aan een aansprakelijkheidsvordering.

35. Ook in het fiscaal recht worden deze principes gevolgd. Het is namelijk zo dat de belastingplichtige niet gebonden is tegenover de fiscus door een formeel verkeerde boekhouding en een correctie is steeds mogelijk binnen de wettelijke bezwaartermijnen.¹⁴⁶ Dit volgt uit inzichten omtrent de fiscale rechtsverhoudingen die inhouden dat de fiscale schuld nooit ontstaat uit wilsovereenstemming of bekentenis maar dat deze enkel kan voortvloeien uit de wet.¹⁴⁷ Hierbij moet de wet worden toegepast op de feiten zoals ze zich werkelijk voordoen en voordeden.¹⁴⁸ De fiscale administratie zelf is het hier niet mee eens. In haar commentaren bij het WIB stelt zij letterlijk dat: *'De door de algemeen vergadering der aandeelhouders goedgekeurde jaarrekening bindt de vennootschap op onherroepelijke wijze, behalve wat materiële vergissingen en onjuistheden betreft.'*¹⁴⁹ De administratie kan echter niet gevolgd worden volgens mij. Ook fouten in rechte of feite moeten kunnen gecorrigeerd worden wanneer dergelijke vergissingen begaan zijn.¹⁵⁰

¹⁴⁵ A. CHAERELS, N. TAHON en G. VAN DE VELDE, *De jaarrekening opstellen en neerleggen met toepassing van het XBRL-protocol*, Mechelen, Kluwer, 2007, p. 333.

¹⁴⁶ S. VAN CROMBRUGGE, "De bindende kracht van de jaarrekening" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *TRV* 1989, 425.

¹⁴⁷ *Ibid.*

¹⁴⁸ A. TIBERGHIE, *Handboek voor fiscaal recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, p. 525 e.v.

¹⁴⁹ Commentaar op het WIB 92 nr. 340/31,

<http://ccff02.minfin.fgov.be/KMWeb/document.do?method=view&id=662f9b0d-0776-425c-9959-4167b72bfeb7#findHighlighted>.

¹⁵⁰ Gent 26 mei 2004, *TFR* 2005, afl. 274, 54, noot F. KRANSFELD; Luik 25 januari 2002, Rb. Leuven 17 oktober 2003, *Fisc. Koer.* 2003, 618; *Fiscoloog* 2002, afl. 837, 10; J. KIRKPATRICK en D. GARABEDIAN, "La rectification du bilan de la société anonyme en droit privé et en droit fiscal" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *R.C.J.B.* 1992, 341. Er is echter ook rechtspraak die de positie van de

VI. FINANCIAL STATEMENT RESTATEMENTS:

36. In het laatste deel van deze masterproef ga ik tenslotte kijken over de Atlantische Oceaan naar de Verenigde Staten van Amerika om hun procedure ter correctie van jaarrekeningen te analyseren. Het is ook mijn bedoeling om deze te vergelijken met de Belgische procedure. In België wordt de boekhouding meer volgens de IFRS regels gevoerd terwijl het Amerikaanse systeem gebaseerd is op hun eigen GAAP en deze convergeren meer naar de (oudere) IAS standaarden. Aan Amerikaanse vennootschappen wordt de verplichting opgelegd om, net als hun Belgische collega's jaarlijks een jaarrekening te publiceren. Deze moet de volgende elementen bevatten: een balans van de 2 recentste fiscale jaren, een resultatenrekening en een cashflow statement.¹⁵¹ In de Verenigde Staten was, na het Enron schandaal van 2001 een hervormingsgolf op gang gebracht. Er werden strengere regels opgelegd aan ondernemingen door o.a. de invoering van de Sarbanes-Oxley act in 2002 met betrekking tot corporate governance en verstrengde boekhoudkundige standaarden.¹⁵² Ook wat betreft boekhoudkundige principes zijn de afgelopen jaren nieuwe regelingen ingevoerd of bestaande regels aangepast. In de VSA is de Financial Accounting Standards Board (hierna FASB) verantwoordelijk voor het ontwikkelen en uitvaardigen van nieuwe GAAP regels in het belang van het publiek. Deze bevoegdheid is haar opgelegd door de Securities and Exchange Commission (Hierna SEC). Zij voert dergelijke regels in via Statements of Financial Accounting Standards (Hierna SFAS). De FASB en het International Accounting Standards Board zijn begonnen met het convergeren van hun reglementeringen rond boekhoudkundige regels, iets wat enkel kan toegejuicht worden.¹⁵³

37. Een goed voorbeeld van deze gebeurtenissen is de SFAS No. 154 betreffende 'Accounting changes and error corrections' die voor jaarrekeningen die opgesteld worden na december 2005 in werking is getreden.¹⁵⁴ Deze Statement is ingevoerd ter vervanging van APB opinion No. 20 en FASB Statement No. 3 en is gelijkaardig aan IAS 8 die herzien was in

administratie steunt. Zie o.m. Gent 20 september 2001, *Fiscoloog* 2001, afl. 821, 9; Brussel 29 november 2000, *JDF* 2002, 49; Brussel 22 september 2005, *Fiscoloog* 2005, afl. 999, 9.

¹⁵¹ Z. REZAEI en R. RILEY, *Financial statement. Fraud prevention and detection*, Hoboken, Wiley & Sons, 2010, p. 38.

¹⁵² L. E. TURNER en T. R. WEIRICH, "A closer look at financial statement restatements. Analyzing the reasons behind the trend.", *CPA Journal* 2006, afl. 12, 23.

¹⁵³ R. BLOOM en J. FUGLISTER, "SFAS 154: Accounting changes and error corrections", *CPA Journal* 2006, afl. 3, 44.

¹⁵⁴ FASB, "Statement of Financial Accounting Standards No. 154. Accounting Changes and Error Corrections.",

<http://www.fasb.org/cs/BlobServer?blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs&blobkey=id&blobwhere=1175818737840&blobheader=application/pdf>, bezocht op 5 maart 2010.

2003.¹⁵⁵ Het grote verschil met de oude APB 20 regeling, die oorspronkelijk van 1971 was is dat in de oude regeling wijzigingen in boekhoudprincipes en methoden moesten opgenomen worden in de huidige inkomsten terwijl de SFAS 154 uitgaat van het principe van retroactiviteit wat betreft vrijwillige wijzigingen in toegepaste boekhoudprincipes en de correctie van fouten.¹⁵⁶ De nieuwe standaard gebruikt de term 'aanpassing' om te verwijzen naar de aanpassing van voorheen goedgekeurde en gepubliceerde jaarrekeningen waarin fouten geslopen waren en die moeten aangepast worden om deze te corrigeren.

38. Bij een analyse van Amerikaanse ondernemingen die fouten corrigeerden gedurende de jaren 2005 en 2006 die in hun jaarrekeningen waren geslopen is gebleken dat er de meeste fouten begaan werden wat betreft de erkenning van kosten en door het verkeerd classificeren van activa en/of passiva op de balans.¹⁵⁷ Uit diezelfde studie is ook gebleken dat het aantal restatements in stijgende lijn gaat.¹⁵⁸ Waar van de Amerikaanse naamloze vennootschappen er in 1997 116 correcties van jaarrekeningen plaatsvonden zijn deze getallen in 2005 gestegen tot 1.195 correcties.¹⁵⁹ Dit wil zeggen dat 8.5 % van alle jaarrekeningen gepubliceerde door Amerikaanse naamloze vennootschappen aangepast moesten worden in 2005.¹⁶⁰ De redenen die worden aangehaald om deze stijging te verklaren zijn de volgende: er werden strengere regels ingevoerd wat betreft de interne controle procedures op de juistheid van de jaarrekeningen, er wordt gedacht aan een 'culture shift' bij de managers van deze ondernemingen en dat de Public Accounting Oversight Board de externe auditors hun werk aan strengere controles onderwerpt en de audit firma's, wanneer zij fouten in de jaarrekening ontdekken er vlugger zullen op aandringen dat deze gecorrigeerd worden door een restatement door te voeren.¹⁶¹ Deze 'culture shift' bij de managers wordt heden ten dage vooral verklaard door de verstrekende impact die de Enron zaak heeft gehad op het vertrouwen van de belegger.¹⁶² De impact van dergelijke correcties op de inkomsten van ondernemingen en de daaruit voortvloeiende aantasting van de uitgekeerde dividenden in dat boekjaar en naar de toekomstige dividenden toe moet niet

¹⁵⁵ IAS 8 voert als titel: "Accounting Policies, Changes in Accounting Estimates and Errors".

¹⁵⁶ R. BLOOM en J. FUGLISTER, "SFAS 154: Accounting changes and error corrections", *CPA Journal* 2006, afl. 3, 44.

¹⁵⁷ L. E. TURNER en T. R. WEIRICH, "A closer look at financial statement restatements. Analyzing the reasons behind the trend.", *CPA Journal* 2006, afl. 12, 18.

¹⁵⁸ L. E. TURNER en T. R. WEIRICH, "A closer look at financial statement restatements. Analyzing the reasons behind the trend.", *CPA Journal* 2006, afl. 12, 15.

¹⁵⁹ L. E. TURNER en T. R. WEIRICH, "A closer look at financial statement restatements. Analyzing the reasons behind the trend.", *CPA Journal* 2006, afl. 12, 15.

¹⁶⁰ L. E. TURNER en T. R. WEIRICH, "A closer look at financial statement restatements. Analyzing the reasons behind the trend.", *CPA Journal* 2006, afl. 12, 14.

¹⁶¹ L. E. TURNER en T. R. WEIRICH, "A closer look at financial statement restatements. Analyzing the reasons behind the trend.", *CPA Journal* 2006, afl. 12, 17.

¹⁶² Z. REZAEI en R. RILEY, *Financial statement. Fraud prevention and detection*, Hoboken, Wiley & Sons, 2010, p. 33.

onderschat worden.¹⁶³ Deze kan significant zijn. Het is daarom zeer belangrijk dat financiële informatie betrouwbaar, transparant en kwaliteitsvol is om de financiële markten op een betrouwbare en efficiënte wijze te laten werken.¹⁶⁴

39. Uiteindelijk wat de correctie van deze vastgestelde fouten betreft is de SFAS 154 redelijk duidelijk in de te volgen procedures. De fout moet aangepast worden, via een 'aanpassing' in de jaarrekening waarin zij begaan is en dit onder bepaalde voorwaarden, zoals opgesomd in de SFAS 154.¹⁶⁵ Hierbij moeten er 4 stappen in het restatement proces doorlopen worden. Indien er fouten ontdekt worden in de jaarrekening moeten ten eerste de passiva en activa vanaf het begin van de eerste periode waarin de fout vastgesteld is aangepast worden om de fout te corrigeren, is er geen invloed op de passiva of activa van de onderneming dan is een correctie niet nodig in deze jaarrekening.¹⁶⁶ Hierna moeten in de balans van de zelfde jaarrekening correcties, indien nodig uitgevoerd worden bij de winstreserves of andere toepasselijke componenten van het eigen vermogen.¹⁶⁷ Hierna moeten alle jaarrekeningen die daarop volgden aangepast worden aan de nieuwe cijfers om een getrouw beeld te geven van de gecorrigeerde situatie.¹⁶⁸ En tenslotte moet de onderneming in kwestie 'onthullen' dat haar jaarrekeningen zijn aangepast om fouten te corrigeren met een beschrijving van de aard van de fout die in de jaarrekening geslopen was en de effecten hiervan. Fouten die beschouwd worden als onbelangrijk en die dus niet voldoen aan de voorwaarden zoals zij opgelegd zijn in de SFAS 154 mogen naar keuze van de corrigerende vennootschap gecorrigeerd worden in de jaarrekening waarin zij begaan zijn via een restatement of mogen, via een wijziging in de nog neer te leggen jaarrekening aangepast worden.¹⁶⁹ Een bekendmaking van dergelijke correctie van 'lichte' fouten is niet

¹⁶³ D. K. SCHNEIDER, J. M. KOHLMAYER en M. W. RIEMAN, "The earnings impact of FAS 154: an analysis by year, industry and firm size.", *academy of accounting and financial studies journal* 2008, 113 – 129. Dit gebaseerd op het statistische onderzoek van jaarrekeningen van 1998 tot 2004 waarbij de toepassing van de SFAS 154 hypothetisch was.

¹⁶⁴ Z. REZAEI en R. RILEY, *Financial statement. Fraud prevention and detection*, Hoboken, Wiley & Sons, 2010, p. 33.

¹⁶⁵ Zie § 25 en 26, FASB, "Statement of Financial Accounting Standards No. 154. Accounting Changes and Error Corrections.", <http://www.fasb.org/cs/BlobServer?blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs&blobkey=id&blobwhere=1175818737840&blobheader=application/pdf>, bezocht op 5 maart 2010.

¹⁶⁶ Zie § 25 en 26, FASB, "Statement of Financial Accounting Standards No. 154. Accounting Changes and Error Corrections.", <http://www.fasb.org/cs/BlobServer?blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs&blobkey=id&blobwhere=1175818737840&blobheader=application/pdf>, bezocht op 5 maart 2010.

¹⁶⁷ *Ibid.*

¹⁶⁸ *Ibid.*

¹⁶⁹ A. A. ACITO, J. J. BURKS en W. B. JOHNSON, "Materiality decisions and the correction of accounting errors", *Accounting Review* 2009, afl. 84, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1014173, bezocht op 6 maart 2010, p. 5.

verplicht en als deze al plaats vindt dan gebeurt deze meestal in het jaarverslag of in de persmededeling die de jaarrekening vaak vergezeld.¹⁷⁰

40. Het onderscheid tussen een loutere correctie van een onbelangrijke fout in de huidige jaarrekening of een volledige restatement van voorgaande jaarrekeningen heeft toch wel significante gevolgen. De verbetering van fouten die begaan zijn in het verleden kunnen de aansprakelijkheid van het management en de auditfirma in het gedrang brengen omdat dergelijke correcties een de facto schuldbekenenis uitmaken van door hun begane fouten in het totstandkomingproces van de jaarrekening.¹⁷¹ En zij worden hier ook wel degelijk meer voor ter verantwoording geroepen.¹⁷² Hierbij kunnen ook de integriteit van het management, de sterkte van de interne controleprocedures van de vennootschap in kwestie en het toezicht van de auditors allemaal in vraag gesteld worden en kan dit het vertrouwen van de investeerders op een ernstige en diepgaande wijze aantasten. Negatieve marktreacties op dergelijke restatements worden in het algemeen door drie factoren, al dan niet cumulatief beïnvloedt.¹⁷³ Deze zijn namelijk de invloed die dergelijke correcties kunnen hebben op toekomstige cashflow verwachtingen in de onderneming en die dus tot gevolg hebben dat de waardering van de onderneming zal dalen. Daarnaast kunnen dergelijke correcties een indicatie zijn van een zwak intern boekhoudsysteem en ten slotte kunnen dergelijke restatements door investeerders geïnterpreteerd worden als een gevolg zijnde van opportunistisch gedrag van het management om de cijfers van de onderneming rooskleuriger voor te stellen dan zij werkelijk zijn.¹⁷⁴ Restatements van voorgaande jaarrekeningen en de bijbehorende verplichte publicatieverplichtingen vestigen de aandacht van de belanghebbenden op de ernst van de fouten die zijn begaan en de impact die deze hadden op de jaarrekening terwijl inhaalbewegingen in de huidige jaarrekening aan minder stringente publicatieverplichtingen onderworpen zijn en deze dus de negatieve publiciteit verbonden met volledige restatements kunnen ontlopen.¹⁷⁵ Daarenboven duiden dergelijke lichte

¹⁷⁰ A. A. ACITO, J. J. BURKS en W. B. JOHNSON, "Materiality decisions and the correction of accounting errors", *Accounting Review* 2009, afl. 84, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1014173, bezocht op 6 maart 2010, p. 6.

¹⁷¹ A. A. ACITO, J. J. BURKS en W. B. JOHNSON, "Materiality decisions and the correction of accounting errors", *Accounting Review* 2009, afl. 84, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1014173, bezocht op 6 maart 2010, p. 6.

¹⁷² Z. REZAEI en R. RILEY, *Financial statement. Fraud prevention and detection*, Hoboken, Wiley & Sons, 2010, p. 34.

¹⁷³ J. L. CALLEN, J. LIVINAT en D. SEGAL, "Accounting restatements: are they always bad news for investors?", http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=840504, bezocht op 03 april 2010.

¹⁷⁴ J. L. CALLEN, J. LIVINAT en D. SEGAL, "Accounting restatements: are they always bad news for investors?", http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=840504, bezocht op 03 april 2010.

¹⁷⁵ A. A. ACITO, J. J. BURKS en W. B. JOHNSON, "Materiality decisions and the correction of accounting errors", *Accounting Review* 2009, afl. 84, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1014173, bezocht op 6 maart 2010, p. 6.

correcties aan dat het management en de auditor(s) van de firma de fout onbelangrijk vinden en de invloed van deze op de jaarrekening zeer beperkt is.

41. In vergelijking met het Belgische systeem kunnen we toch wel stellen dat de GAAP anders zijn qua constructie en filosofie. Wat betreft de correctie van jaarrekeningen waar fouten in gesloten zijn is de aanpak voor een groot stuk anders. Het Belgische systeem is gestoeld op het principe van de aanpassing van de jaarrekening in het jaar dat zij ontdekt wordt, het maakt niet uit dat de fout in een vroegere jaarrekening begaan is. Terwijl in de Verenigde Staten er meer moet genuanceerd worden. Daar hangt het af van de fout die begaan is of de huidige jaarrekening moet gecorrigeerd worden dan wel alle voorgaande jaarrekeningen tot die waarin de fout zich voor gedaan heeft. Hierbij wordt in het Amerikaanse systeem een onderscheid gemaakt tussen fouten die een invloed hebben op de activa en passiva van de balans en deze die dat niet doen. Is deze fout van invloed op de activa en passiva dan zal er een restatement moeten plaatsvinden van de jaarrekeningen die er door beïnvloed zijn, dit dus met een retroactieve werking. Voor de andere, niet materiële fouten kan dergelijke restatement, maar deze is niet verplicht. Hoewel niet honderd procent vergelijkbaar met het Belgische systeem kunnen hier toch wel gelijkaardige lijnen doorgetrokken worden wat betreft het onderscheid dat gemaakt wordt tussen verschillende fouten. In het Belgische systeem maakt de balanscentrale een onderscheid tussen kleine en wezenlijke fouten waarbij het enkel de wezenlijke fouten zullen zijn die de onderneming moet aanpassen door het neerleggen van een nieuwe, aangepaste jaarrekening. Hierbij moeten bepaalde tijdslijnen nageleefd worden. Telkens komt het er op neer dat de juistheid van de jaarrekening fundamenteel aangetast wordt. In het Belgische systeem kan er echter nooit retroactief een verbeterde jaarrekening worden ingevoerd.

VII. CONCLUSIE:

42. Zoals blijkt uit deze masterproef heeft het correct weergeven van de jaarrekening en het al dan niet begaan van fouten in de procedure tot neerlegging en bekendmaking van de jaarrekening veel voeten in de aarde. Het correct zijn van dergelijke financiële rapporten is uiterst belangrijk voor ons financiële systeem. Niet alleen voor de onderneming en haar bestuur zelf, die er toch moet kunnen op vertrouwen dat de informatie die gebruikt wordt om beslissingen te nemen en om de situatie van de onderneming te bepalen betrouwbaar is maar ook voor derden. De aandeelhouders en de financiële markten in het algemeen steunen zich op de informatie vervat in de jaarrekening om al dan niet te bepalen om te investeren in een onderneming en om de waarde van deze onderneming te bepalen. Daarnaast steunen ook vaak banken zich op deze informatie om al dan niet financiële middelen te voorzien aan een onderneming die er om verzoekt. Ook andere derden, zoals concurrenten en de overheden gebruiken gepubliceerde jaarrekeningen om er allerlei informatie uit te halen die belangrijk is voor hun. Het niet correct weergeven van dergelijke informatie, al dan niet frauduleus wordt niet geapprecieerd en zelfs strafrechtelijk bestraft.

43. Wat betreft de aansprakelijkheid van de verschillende actoren in het totstandkomingsproces, namelijk de boekhouder/accountant, de commissaris/revisor en de bestuurders/zaakvoerders van een vennootschap kunnen wij besluiten dat er duidelijke richtlijnen zijn die zij beter opvolgen willen zij hun aansprakelijkheid niet in het gedrang brengen. De principes zijn over het algemeen gelijklopen voor deze drie categorieën. Het is het meeste aangewezen om een onderscheid te maken naar gelang de persoon van de eiser van de schadevergoeding in beginsel. Is dit een contractant of een derde? Veel hangt dus af van het feit of de actor een contractuele verplichting moet naleven en of het bij de naleving van deze verplichting gaat om middelen- of resultaatsverbintenissen die worden gesteld. Dit zal de bewijslast beïnvloeden die de medecontractant, eiser zal moeten naleven. Slechts bij uitzondering kan dergelijke eiser zich op de algemene rechtsprincipes vervat in artikel 1382 en 1383 B.W. beroepen. Gaat het echter om een vordering van een derde die geen contractuele relatie had met de tegenpartij en die schade heeft opgelopen door een fout van deze partij dan moet hij zich stoelen op de algemene principes van fout, schade en causaal verband zoals ontwikkeld in het aansprakelijkheidsrecht. De bewijslast die op de derde/eiser rust kan nog vergemakkelijkt worden wanneer aan de persoon die de fout verweten wordt een plicht was opgedragen die deze expliciet bij wet was opgelegd buiten de algemene zorgvuldigheidsplicht. Meestal wordt er dan een omkering van bewijslast voorzien en/of is de

inbreukpleger vatbaar voor strafrechtelijke vervolging. Een strafrechtelijke veroordeling maakt het eisen van een schadevergoeding substantieel makkelijker. Hoewel er wel discussie kan plaatsvinden of een bepaalde zorgvuldigheidsplicht al dan niet is nageleefd moet ik toch besluiten dat de algemene aansprakelijkheidsprincipes redelijk duidelijk zijn en dat de gevestigde principes zelf niet zozeer in vraag worden gesteld. Het gehele systeem is er op gericht om de totstandkoming en publicatie van de jaarrekening zo goed mogelijk te laten verlopen en hiertoe ook de juiste incentives te geven aan de verantwoordelijken. Hebben zij hun taak niet goed volbracht dan stellen zij zich bloot aan schadeclaims. Het is dus (over het algemeen) in hun eigen belang om er op toe te zien dat de informatie die wordt opgenomen in de jaarrekening correct en volledig is zodat hun aansprakelijkheid substantieel zijn.

44. Wat betreft de eigenlijke correctieprocedure voor ontdekte fouten moeten we in het Belgische recht een onderscheid maken tussen twee fasen waarin de jaarrekening zich kan bevinden. Deze voor de jaarrekening is goedgekeurd door de algemene vergadering van de aandeelhouders en de fase erna als zij moet worden neergelegd of reeds neergelegd is. Is deze nog niet goedgekeurd dan kan een correctie nog op ieder moment gebeuren omdat het nog geen bindend document is maar een jaarrekening in wording. Eens de algemene vergadering deze goedkeurt ontstaat er echter een andere situatie. Ten eerste moeten er in het boekhoudrecht beslissingen genomen worden waarbij er veel discretionaire marge is. Wanneer het bijvoorbeeld gaat om de waardering van activa of het tempo waarop een activa wordt afgeschreven zal op dergelijke beslissingen niet meer kunnen teruggekomen worden eens deze is goedgekeurd in de jaarrekening. Algemeen wordt aangenomen dat een goedgekeurde jaarrekening rechten toekent aan derden en dat hierop terugkomen dus in beginsel niet mogelijk is. Het is echter anders wanneer er materiële vergissingen in de boeken geslopen zijn. Ook een derde kan geen rechten putten uit materiële vergissingen die begaan zijn en de correctie van deze is steeds mogelijk.

45. Er is een algemene publicatieplicht voor goedgekeurde jaarrekeningen van vennootschappen. Deze moeten ingediend worden bij de Nationale Bank van België. Hierbij speelt ook de Balanscentrale een belangrijke rol. Het is haar opdracht om logische en rekenkundige controles uit te voeren op de neergelegde jaarrekeningen. Ontdekte fouten worden opgedeeld in wezenlijke en kleine, eenvoudige fouten waarbij de eerste moeten gecorrigeerd worden door het neerleggen van een verbeterde jaarrekening binnen een bepaalde tijdsperiode. In het algemeen zal een nieuwe algemene vergadering moeten bijeengeroepen worden als de fouten in de eigenlijke jaarrekening geslopen zijn en deze niet begaan zijn tijdens het indienen van de jaarrekening bij de Balanscentrale. Op zich zijn er

geen sancties voorzien die de Nationale Bank kan opleggen voor het niet tijdig neerleggen van een (gecorrigeerde) jaarrekening maar het is de plicht van de bestuurders/zaakvoerders om de jaarrekening neer te leggen en als zij deze niet vervullen stellen zij zich bloot aan mogelijke aansprakelijkheidsvorderingen. Deze procedures zijn allemaal redelijk sluitend en er zijn veel momenten voorzien waarop mogelijke fouten ontdekt kunnen worden. Het systeem wordt zelfs nog sluitender wanneer de jaarrekening ingediend wordt bij de Balanscentrale als via de computer en het internet omdat er dan automatische controles uitgevoerd worden.

46. Tenslotte kunnen wij concluderen dat, hoewel het Amerikaanse systeem van correctie van jaarrekeningen fundamenteel verschilt van ons Belgische systeem dat deze alle twee toch een zelfde doelstelling hebben. Namelijk er voor te zorgen dat de informatie die wordt bekend gemaakt juist is zodat deze op een nuttige wijze kan gebruikt worden door de geïnteresseerden. De Verenigde Staten hebben in het afgelopen decennium hun normering betreffende boekhoudrecht en algemeen betreffende het bestuur van vennootschappen strikter gemaakt onder invloed van het Enron schandaal van begin de jaren 2000. In Amerika moeten ondernemingen, ook naar gelang de fout een retroactieve correctie uitvoeren van foutieve jaarrekeningen om deze aan de realiteit aan te passen. Van belang is of er al dan niet een invloed was op de activa en passiva van de balans. Indien ja is een retroactieve correctie nodig. Soms is dergelijke retroactieve correctie niet vereist maar deze is steeds een mogelijkheid. Hoewel verschillend, dienen de systemen toch tot gelijkaardige doelstellingen en vervullen zijn alle twee hun taken naar behoren.

47. Persoonlijk ben ik van de overtuiging dat het Belgische systeem beter is. Dit systeem biedt aan derden die zich steunen op de informatie vervat in de jaarrekeningen de meeste zekerheid. Zij moeten zich niet constant afvragen of de jaarrekening die zij gebruiken binnenkort zal aangepast worden om ontdekte fouten te corrigeren. Ontdekte fouten worden in de recentste jaarrekening gecorrigeerd zonder dat er een cascade van correcties plaats heeft in voorgaande jaarrekeningen. Dit neemt volgens mij een groot stuk onzekerheid weg. Ook worden zo de fouten die in het verleden gemaakt zijn niet weggemoffeld door ze retroactief aan te passen maar kunnen deze altijd duidelijk onderzocht worden om mogelijke zwaktes in de controlesystemen van de vennootschap in kwestie te ontdekken en er lessen uit te trekken voor de toekomst. Tenslotte laat het Belgische systeem volgens mij ook minder ruimte om de eigenlijke bekendmaking van fouten aan het publiek uit te stellen of te verhinderen dan het Amerikaanse systeem gezien dit gedetailleerder geregeld is. In het algemeen kan ik dus stellen dat volgens mij het Belgische systeem het algemene vertrouwen

in de jaarrekeningen en het ermee gepaardgaande financiële systeem minder zal aantasten indien er een fout ontdekt wordt wat toch wel belangrijk is in deze volatiele tijden.

VIII. BIBLIOGRAFIE:

1. WETGEVING:

- Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad nr. 2006/46/EG, 14 juni 2006, tot wijziging van de Richtlijnen 78/660/EEG van de Raad betreffende de jaarrekening van bepaalde vennootschapsvormen, 83/349/EEG van de Raad betreffende de geconsolideerde jaarrekening, 86/635/EEG van de Raad betreffende de jaarrekening en de geconsolideerde jaarrekening van banken en andere financiële instellingen en 91/674/EEG van de Raad betreffende de jaarrekening en de geconsolideerde jaarrekening van verzekeringsondernemingen, *P.B. L.* 16 augustus 2006, afl. 224, 1.
- Richtlijn van het Europees Parlement en de Raad nr. 2006/43/EG, 17 mei 2006, betreffende de wettelijke controles van jaarrekeningen en geconsolideerde jaarrekeningen, tot wijziging van Richtlijn 78/660/EEG en 83/349/EEG van de Raad en houdende intrekking van Richtlijn 84/253/EEG van de Raad, *P.B. L.* 9 juni 2006, afl. 157, 87.
- Aanbeveling van de Commissie nr. 2008/473/EC, 5 juni 2008, concerning the limitation of the civil liability of statutory auditors and audit firms, *P.B. L.* 21 juni 2008, afl. 162, 39.
- Staff working document van de Commissie C(2008) 2274 final, 05 juni 2008, accompanying document to the Commission recommendation concerning the limitation of the civil liability of statutory auditors and audit firms, SEC 2008, 1974.
- Burgerlijk Wetboek van 21 maart 1804.
- Wet 22 juli 1953 houdende oprichting van de Bedrijfsrevisoren en organisatie van het publiek toezicht op het beroep van bedrijfsrevisor, gecoördineerd op 30 april 2007, *BS* 24 mei 2007.
- Wet 3 juli 1978 betreffende de arbeidsovereenkomsten, *BS* 30 augustus 1978.
- Wet 1992 van 12 juni tot instelling van het wetboek van de inkomstenbelastingen 92, *BS* 30 juli 1992.
- Wet 7 mei 1999 tot instelling van het Wetboek van Vennootschappen, *BS* 6 augustus 1999, 29.440.

- Wet 22 april 1999 betreffende de boekhoudkundige en fiscale beroepen, *BS* 11 mei 1999, 16.290.
- KB 30 januari 2001 tot uitvoering van het Wetboek van Vennootschappen, *BS* 6 februari 2001.
- *Vr. en Antw.* Kamer 2006-07, 30 april 2007, 32277 (Vr. nr. 571 S. VERHERSTRAETEN).
- Commentaar op het WIB 92 nr. 340/31,
<http://ccff02.minfin.fgov.be/KMWeb/document.do?method=view&id=662f9b0d-0776-425c-9959-4167b72bfeb7#findHighlighted>.
- Instituut der Bedrijfsrevisoren, Algemene controlenormen, 21 december 2006 (gecoördineerde versie), <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=3&id=1252&file=6892>.

2. RECHTSPRAAK:

- Cass. 25 september 2003, C000293N.
- Cass. 23 mei 1997, *Arr. Cass.* 1997, 236.
- Cass. 26 oktober 1990, *R.C.J.B.* 1992, 497.
- Cass. 29 juni 1989, *Pas.* 1989, I, 1196.
- Cass. 12 mei 1989, *Pas.* 1989, I, 963 en *TRV* 1989, 423, noot S. VAN CROMBRUGGE.
- Cass. 14 november 1985, *R.C.J.B.* 1988, 341.
- Cass. 28 juni 1982, *R.W.* 1982-83, 1717.
- Cass. 6 december 1976, *Arr. Cass.* 1977, 404.
- Gent 13 januari 2009, *Fiscoloog* 2009, afl. 1181, 13.
- Gent 13 december 2005, *Fiscoloog* 2006, afl. 1015, 11.
- Brussel 22 september 2005, *Fiscoloog* 2005, afl. 999, 9.
- Gent 14 december 2004, *Fiscoloog* 2005, afl. 966, 9.
- Antwerpen 22 november 2004, *R.W.* 2007, 1079.
- Luik 9 september 2004, *J.T.* 2005, 85.
- Gent 26 mei 2004, *TFR* 2005, afl. 274, 54, noot F. KRANSFELD.
- Gent 6 mei 2003, *N.J.W.* 2003, afl. 43, p. 1005.
- Bergen 04 oktober 2002, *Fiscoloog* 2002, afl. 872, 10.
- Brussel 15 april 2002, *DAOR* 2002, 295-298.

- Luik 25 januari 2002, *Fiscoloog* 2002, afl. 837, 10.
- Gent 20 september 2001, *Fiscoloog* 2001, afl. 821, 9.
- Brussel 29 november 2000, *JDF* 2002, 49.
- Luik 28 april 2000, *J.D.S.C.* 2003, 215.
- Luik 10 november 1999, *J.D.F.* 1999, 355.
- Gent 25 mei 1999, *Fiscoloog* 1999, afl. 714, 9.
- Luik 25 janunari 1996, *RPS* 1997, 177.
- Brussel 1 februari 1982, *R.P.S.* 1982, 219.
- Rb. Antwerpen 30 juni 2004, *RABG* 2006, afl. 4, 246.
- Rb. Namen 05 november 2003, *Fiscoloog* 2003, afl. 915, 10.
- Rb. Leuven 17 oktober 2003, *Fisc. Koer.* 2003, 618.
- Rb. Brussel 30 mei 2003, *Fiscoloog* 2003, afl. 903, 12.
- Kh. Hasselt 12 november 2001, *J.D.S.C.* 2003, 249.

3. BOEKEN

- AERTS, K., "De commissaris- revisor" in VAN OEVELEN, A., ERNST, P., FRANÇOIS, A. en VAN PASSEL, M. (eds.), *Bestendig handboek vennootschap en aansprakelijkheid*, Mechelen, Kluwer, Losbl.
- AERTS, K., "Taken en aansprakelijkheden van commissarissen en bedrijfsrevisoren" in *Reeks Vennootschaps- en Financieel Recht*, Brussel, Larcier, 2002, 199 p.
- CHAERELS, A., TAHON, N. en VAN DE VELDE, G., *De jaarrekening opstellen en neerleggen met toepassing van het XBRL-protocol*, Mechelen, Kluwer, 2007, 369 p.
- CHRISTIAENS, A., *De burgerlijke aansprakelijkheid van de accountant*, Oostende, s.n., 1987, 25 p.
- COIPEL, M., DAVAGLE, M., DELVAUX, M. A., DENTANT, J.-F., DE SAUVAGE, G., DE WOLF, M., FISCHER, C., GOFFIN, J.-F. en MARCHETTI, R., "La responsabilité du dirigeant d'ASBL" in COIPEL, M. en DELVAUX, M. A. (eds.), *Les dossiers d'ASBL actualités*, Luik, Edi.pro, 2008, 223 p.
- DEBAENE, M. en CORNELIS, L., *Aansprakelijkheidsrecht: actuele tendensen*, Gent, Larcier, 2005, 252 p.
- DE MUYNCK, H., *Vennootschapsrecht in België*, Gent, Academia press, 2003, 191 p.
- DE WULF, H., "Art. 107 W. Venn.", in X., *Vennootschappen en verenigingen. Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtspraak en rechtsleer*, losbl.

- EPSTEIN, B. J., NACH, R. en BRAGG, S., *Wiley GAAP 2010 Interpretation and application of generally accepted accounting principles*, Hoboken, John Wiley & sons, 2009, 1392 p.
- ERNST, P., FRANÇOIS, A., VAN OEVELEN, A. en VAN PASSEL, M. (eds.), *Bestendig handboek Vennootschap en aansprakelijkheid*, Mechelen, Kluwer, losbl.
- FISCHER, C., *Le droit comptable. le cadre légal de la comptabilité. Les comptes annuels. Les liens avec le droit des sociétés*, Waterloo, Kluwer, 2008, 502 p.
- JARNAGIN, B. D., *U.S. Master GAAP Guide 2009*, Chicago, CCH, 2008, 1700 p.
- MÉLOTTE, C., "La responsabilité des professions comptables" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, 135 p.
- MÉLOTTE, C., "La responsabilité civile et pénale des mandataires sociaux" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II, Waterloo, Kluwer, 2008, 28 p.
- REZAEI, Z. en RILEY, R., *Financial statement. Fraud prevention and detection*, Hoboken, Wiley & Sons, 2010, 332 p.
- RUBENS, C., "Commentaar bij art. 98 W. Venn." in *Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtsleer en rechtspraak. Vennootschappen en verenigingen*, Mechelen, Kluwer, losbl.
- RUBENS, C., "Commentaar bij art. 102 W. Venn." in *Artikelsgewijze commentaar met overzicht van rechtsleer en rechtspraak. Vennootschappen en verenigingen*, Mechelen, Kluwer, losbl.
- TIBERGHIE, A., *Handboek voor fiscaal recht*, Mechelen, Kluwer, 2008, 1500 p.
- TRIEST, R., *Vademecum enkelvoudige en geconsolideerde jaarrekening 2006*, Antwerpen, Intersentia, 2006, 938 p.
- TILLEMANS, B., *Het statuut van de commissaris*, Brugge, Die Keure, 2007, 220 p.
- TILLEMANS, B., BENOIT-MOURY, A. en CARASSE, O. (ed.), *Wetboek vennootschapsrecht (geannooteerd)*, Brugge, Die keure, 2005, 1339 p.
- VAN GERVEN, D. en FONTAINE, A., "La responsabilité civile et pénale des mandataires sociaux" in *Responsabilités - Traité théorique et pratique*, II/dossier 24, Waterloo, Kluwer, 2005, 28 p.
- VAN HULLE, K. en LYBAERT, N., *Boekhoud- en jaarrekeningrecht*, Brugge, Die Keure, 2005, 744 p.
- VANSTALLE, K., CAPODICI, J. en NIESSEN, W., *Begrijp uw boekhouder. Praktische gids*, Kortenberg, Uitgeverij voor handel en nijverheid, 2004, 343 p.
- VINCKE, J. P. en CHEERELS, A., *Eindejaarsverrichtingen in Boekhouding en jaarrekening*, Mechelen, Kluwer, 2008, 216 p.
- X., *Jaarboek rechtsdocumentatie 2006*, Mechelen, Kluwer, 2007, 2650 p.

4. TIJDSCHRIFTEN:

- AFSCHRIFT, T., "La responsabilité personnelle des conseillers professionnels des contribuables", *JDF* 2002, 51.
- BLOOM, R. en FUGLISTER, J., "SFAS 154: Accounting changes and error corrections", *CPA Journal* 2006, afl. 3, 44-48.
- DE LEENHEER, J., "Is de jaarrekening een betrouwbare bron van informatie?", *Accountancy & tax* 2002, afl. 4, 34-38.
- HAVERALS, J., "'True and fair view' ou le concept de l'image fidèle des comptes annuels", *C&FP* 2006, afl. 7, 225-241.
- JANSSEN, B., "The role of the tax advisor in the accounting process", *ET* 2009, 404-48.
- KIRKPATRICK, J. en GARABEDIAN, D., "La rectification du bilan de la société anonyme en droit privé et en droit fiscal" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *R.C.J.B.* 1992, 317-347.
- KRANSFELD, F., "De bindende kracht van de jaarrekening: wat is een materiële vergissing die mag worden rechtgezet?" (noot onder Gent 26 mei 2004), *TFR* 2005, 56.
- LENAERTS, G., "Les tribunaux se montrent sévères à l'égard de la responsabilité des professions comptables", *Pacioli* 2004, afl. 161, 1.
- SCHNEIDER, D. K., KOHLMAYER, J. M. en RIEMAN, M. W., "The earnings impact of FAS 154: an analysis by year, industry end firm size.", *academy of accounting and financial studies journal* 2008, 113 – 129.
- TURNER, L. E. en WEIRICH, T. R., "A closer look at financial statement restatements. Analyzing the reasons behind the trend.", *CPA Journal* 2006, afl. 12, 12-23.
- VAN CROMBRUGGE, S., "De bindende kracht van de jaarrekening" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *TRV* 1989, 424-425.
- VANDERLINDEN, M., "Voorleggen, goedkeuren en neerleggen van de jaarrekening", *Pacioli* 2008, afl. 244, 3-8.
- VAN CROMBRUGGE, S., "De bindende kracht van de jaarrekening" (noot onder Cass. 12 mei 1989), *TRV* 1989, 423.
- VAN CROMBRUGGE, S., "Kroniek boekhoudrecht (mei 2008 - april 2009)", *TRV* 2009, afl. 5, 416.
- X., noot onder Kh. Nijvel 5 oktober 2006, *JDSC* 2007, 120.

- X., "Slordige boekhouder moet opdraaien voor 'fiscale' schade", *Fiscoloog* 2003, afl. 87, 1-2.

5. INTERNETBRONNEN:

- ACITO, A. A., BURKS, J. J. en JOHNSON, W. B., "Materiality decisions and the correction of accounting errors", *Accounting Review* 2009, afl. 84, http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=1014173, (bezoekt op 6 maart 2010).
- CALLEN, J. L., LIVINAT, J. en SEGAL, D., "Accounting restatements: are they always bad news for investors?", http://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=840504, (bezoekt op 03 april 2010).
- DE WULF, H. en DE POORTER, I., "De aansprakelijkheid van vennootschapsbestuurders en commissarissen", working paper series, <http://www.law.ugent.be/fli/wps/pdf/WP2004-03.pdf>; bezocht op 18 februari 2010.
- FASB, "Statement of Financial Accounting Standards No. 154. Accounting Changes and Error Corrections.", <http://www.fasb.org/cs/BlobServer?blobcol=urldata&blobtable=MungoBlobs&blobkey=id&blobwhere=1175818737840&blobheader=application/pdf>, bezocht op 5 maart 2010.
- ICCI, "Wijziging van de neergelegde jaarrekening", <http://www.icci.be/nl/adviezen/Pages/wijziging-van-de-neergelegde-jaarrekening.aspx>, bezocht op 18 april 2010.
- INSTITUUT DER BEDRIJFSREVISOREN, "Fraude en onwettige handelingen" in *Controle-aanbevelingen van het IBR*, 21 december 2006, <http://www.ibr-ire.be/ned/download.aspx?type=3&id=1897&file=7435>, bezocht op 15 april 2010.
- NBB, "Verbetering van een eerder neergelegde jaarrekening of geconsolideerde jaarrekening", http://www.nbb.be/pub/03_00_00_00_00/03_05_00_00_00/03_05_01_00_00/03_05_01_23_00.htm?l=nl, bezocht op 03 november 2009.
- M.A.R.C., "Evaluation of the differences between International Standards on Auditing (ISA) and the standards of the US Public Company Accounting Oversight Board (PCAOB)", 20 juli 2009,

http://ec.europa.eu/internal_market/auditing/docs/ias/evalstudy2009/report_en.pdf,
bezoekt op 13 februari 2010.